

1989

Dopis ze sametové revoluce

Haničce, Irence a všem českým přátelům a kamarádům v zahraničí, kteří o tento dějinný happening přišli a nezažili ho na vlastní oči a uši.

V listopadu 1989 padla železná opona. A tehdy to byla Irena, kdo přišel na nápad, abych jim napsala dopis, jak to doma prožíváme, protože ke všem těm televizním zprávám jim chyběla nějaká lidská osobní dimenze.

Edmonton, 29. listopadu 1989

Drahá Hani a Josko,

už to nemůžu vydržet a musím rychle napsat, než mě události předeženu. Denně jsme přilepeni na televizi či chytáme zprávy ze vzduchu a já začínám balit kufry! Spád událostí je naprosto lavinovitý a nevěříme, že je síla, která by to zastavila. Všechny naše informace jsou samozřejmě zcela neosobní a chybí jim bezprostřednost jednotlivce ve středu dění. Vyjde-li Vám chvilka času, napište mi, prosím. Napište cokoli, ale hlavně se ozvěte. Minulou neděli jsem se pokoušela volat, ale všechny linky do Prahy byly obsazeny.

K Vánocům a Novému roku posílám moc pus, pozdravů a přeji jen to nej!

Vaše Ička

A to byl impulz k napsání mého snad nejdelšího dopisu v životě. Rozhodla jsem se, že zprávu napíšu jako dopis naší Haničce, otevřený pro všechny kamarády a přátele v zahraničí a rozešlu ho jako vánoční a novoroční pozdrav. Bez Irenky by mě tehdy nenapadlo situaci tak rychle zachytit, dřív, než z ní mohl opadat pel okamžiku, a kdoví, zda bych ji kdy popsala vůbec.

V Praze v období revoluce tzv. sametové,
přesněji 13. prosince 1989

Milovaná Hančičko a ostatní Budulínci,

konečně se mi podařilo snížit osobní kmitočet natolik, že jsem schopna si sednout a podat nějakou písemnou zprávu o tom, co se to tady s námi děje. Dřív to nějak nebylo možné – i když jsem se o to pokoušela – ne, že bych tak totálně neměla čas – ale ty vibrace to prostě nedovolí. Zkrátka vylučuje se nám všem strašně moc adrenalinu, takže každý je natažený jak pero u budíku a musí ustavičně někam běhat, s někým mluvit, něco se dovídat a hned to zase předávat dál a dělat tisíc věcí – zdánlivě třeba zcela nesmyslných, které se ale v tu chvíli zdají potřebné. Když se rozhrábne mraveniště, tak klidně stojící mravenec je prostě anomálie nebo úplný blbec.

Ale než to všechno začnu nějak popisovat podle chronologického pořádku, tak bych chtěla ještě vysvětlit, proč jsem nepsala už delší dobu předtím. Bylo to zaviněno – a u Tebe jistě zcela stoprocentně omluveno – tím, že jsem začala zatím po večerech předčítat, tedy překládat *Pána prstenů*. (Český překlad v té době ještě neexistoval. „Tatim“ míním svého muže Josku. – pozn. autorky.) Nejdřív jsem ukázněně četla jen večer nahlas (vždycky ovšem minimálně tak do jedné hodiny), ale pak jsem začala číst navíc ještě sama každou volnou chvíli a vznikal mi nectný mnohastránkový předstih

a večer jsem se zas musela vrátit a číst to pro tatiho znova, a to tak dlouho, abych se dohnala. Musím říct, že tato četba se neobešla bez konfliktů, neboť když to s hobity začalo nabírat na obrátkách, tak tati vždycky škemral, abych mu řekla, jak to dopadne. Protože nemám ráda, když se tati po prvních deseti stránkách detektivky koukne dozadu kdo je vrah, tak jsem byla neústupná, a tím ho přímo mučila. Už jsem pak vynechávala delší popisy, a když jsem se musela podívat do slovníku, tak to prostě nemohl zkousnout. Jakmile jsme se přenesli přes kritický bod, kdy konečně dojde ke zničení prstenu, tak se i naše domácí napětí uvolnilo a dál už to byla idyla. Asi se teď divíš, proč o tom tak dlouze povídám, ale ono to s tím, co chci psát dál, souvisí, alespoň pro mě.

Jistě si vzpomínáš, že celá kniha končí kapitolou, jak se hobiti vrátí domů a najdou svoje hrabství v hluboké ekonomické, politické a ekologické krizi – všude plno fízlů a policajtů. A hobiti vidí, že se nedá dělat nic jiného než zvednout revoluci, a to hodně rychle – asi tak za tři dny. S humorem a vtípem hobitům vlastním jsou policajti znemožnění, zlí skřetové rozprášení, vrchní šéf zničen vlastními zákeřnými mocnostmi a nakonec – po nezdařeném pokusu zabít hlavního hrdinu – padá i sám vrchní ideolog temné moci a v podobě černého mraku je větrem odváť za hory a doly. Vězňové jsou propuštěni, policajti rozpuštěni a lidé si padají do náručí. Zkrátka pohádka.

Musím říct, že teď už jsem si zvykla, ale ještě před čtrnácti dny jsem se občas musela zarazit, abych nějak zjistila, že se mi to všechno jen nezdá. Přisahám, že jsem se podezírala, že to mám všechno z té četby, protože skutečnost nemůže být přece tak nádherná, absurdní, fantaskní, humorná i monumentální zároveň. Teď se vzbudím a to bude hrozná škoda, napadalo mě. Naštěstí, musím to zaklepat, jsem se ještě neprobudila. Ale v tom nejsem sama. To je zřejmě univerzální pocit. Říkal mi Honza Hlaváček (nevím, jestli si na něj pamatuješ z jógy), že to měl několik dní, když vstával. Teprve

když šel do práce a vlezl do toho nejrůznějšími plakáty, nápisy a hesly polepeného metra, tak se ujistil, že je v reálu. A totéž dokonce sám Havel: (To cituju ze *Svobodného slova* z pondělí 11. t. m.)

„Pořád mám pocit, že se mi to jen zdá a že to je jenom krásný vězeňský sen a že se ráno probudím v cele. Ale všichni přátelé mě ujišťují, že to sen není.“

Ještě, než začnu od toho památného 17. listopadu, tak bych se chtěla zmínit o tom, jak to bylo 28. října. Přesně před rokem (tehdy bylo sedmdesáté kulaté výročí) vyrukovaly poprvé policejní oddíly v nové výzbroji, kterou jim prý naši (nejspíš k tomu státnímu svátku) koupili v Itálii. Vypadali v tom obludně, jako nějaký sci-fi rytíři. Pro velký úspěch v tom vystupovali několikrát během roku. A po Praze se říkalo, že to má na povel městský tajemník strany, nějaký Miroslav Štěpán. Letos vymysleli, že 28. října udělají vojenskou přísahu nových vojáků a esenbáků na Václaváku a vstup na náměstí že bude pouze na vstupenky! (Ty samozřejmě rozdávala jen armáda a vnitro.) Těch branců bylo dohromady 1 500 a každý dostal vstupenky pro rodiče – zkrátka dobrá ptákovina – zejména v souvislosti s tím, že dnes víme, že se na náměstí vejde asi 200 000 tisíc lidí. Odehrávalo se to před polednem a odpoledne se řada lidí šla kouknout, jestli to nechají pro jistotu zavřené, či co se bude dít. Přijela jsem tam asi o půl třetí a vylezla z metra u koně, abych se podívala, zda „kníže kopí potěžká“. Atmosféra měla zvláštní napětí. Nebylo tam zatím víc lidí než normálně, ale nebyli to lidi, kteří jdou odněkud někam za nejrůznějšími cíli a s nejrůznějšími pocity. Prostě byli to lidi, kteří se tvářili, že zrovna náhodně procházejí, ale všichni čekali a všichni mysleli na totéž. Policejní vozy ani rytíře v přílbách nebylo vidět. Zato esenbáků jak mraku a ti legitimovali a zapisovali náhodné chodce. Šla jsem se podívat na Staroměstské, jestli se neděje něco tam. Ale tam nic nebylo, jen výstava sovětského moderního umění v radnici byla zavřená a byla tam kupa esenbáků – snad aby někdo

neukrad exponáty. Šla jsem zpátky na Václavské náměstí. Kolem koně bylo husto. Už se ozývalo hlášení, aby se lidé rozešli. Šla jsem vzhůru od Můstku a pak podchodem. Běželo tam jakési video a z něj se ozýval Werichův zpěv:

„Hodiny jdou pozpátku – je tu mrtvej puch – je tu něco v nepořádku – lítá tady zlej duch...“

Když jsem vyběhla nahoru, stála tam řada esenbáků v přilbách – na horní půlku náměstí už se nesmělo. Jak se náměstí zvedá do kopce – bylo dobře vidět, jak dvě husté řady policajtů rozdělily dav vprostřed po celé šířce náměstí a tlačili jednu půlku lidí nahoru a druhou dolů. Neviděla jsem, že by někoho tloukli, ale lidé skandovali „gestapo – gestapo“ a prchali do postranních ulic a do pasáží. Pak nás zahrnuli do metra a já jela domů. Protože jsme už delší dobu měli také „glasnost“ (tedy že se věci jako říkají nahlas) – tak jsem to všechno viděla za tři hodiny v televizních zprávách. Nejdřív ukázali několik půvabných záběrů historických objektů Prahy a pak stříhli starou známou fotku z r. 1918 – zástup rozjásaných lidí u koně s nápisem „Generální stávka“ a komentář říkal něco o tom, jak je naše historie spjata s Václavským náměstím. To byl slavnostní úvod k tomu natočenému divadylku, jak nováčci přísahají, že budou sloužit lidu. Za chvíli mezi dalšími zprávami ukazovali (ovšem decentně a bez zvuku), jak jejich starší kolegové s pendreký tu službu provádějí v praxi. Na závěr toho všeho bylo vidět, jak je v Praze už zas všechno v pořádku, což bylo dokumentováno pohledem z rampy muzea na úplně vyklizené Václavské náměstí, kde kromě svatého Václava nebyla ani noha. Ty čtyři koňské nepočítám. Zkrátka – správně zameteno.

To píšu proto, aby bylo vidět, co se v Praze dělo. Situace byla stále dusnější. Nelegální skupiny bujely jak houby po dešti a zvýšil se poslech cizího rozhlasu. Komici byli vážní (většina herců totiž podepsala tzv. „Několik vět“ s požadavky občanských svobod) a mnozí měli pozastavenou činnost v televizi. Jejich roli přejali členové politbyra – zejména první

tajemník Jakeš, jehož projevy se staly přímo bestsellerem a lidé si je množili na kazetách i v opisech. Přes západoněmeckou ambasádu utíkaly tisíce východních Němců – další desetitisíce přímo přes Rozvadov. Pak začaly obrovské manifestace v NDR a padla Berlínská zeď. Funkcionáři v Německu, ba dokonce i v Bulharsku se začali kácet jako kuželky. V souhlase s Moskvou to naši představitelé vítali a poslušně plácali pacičkami – což už byl snad nejvyšší stupeň schizofrenie. A všichni venku se divili, proč se nic neděje u nás. Bylo to hlavně proto, že veškerý tento pohyb – včetně Ruska a Maďarska začal uvnitř ve straně – tak jako u nás v osmašedesátém. To ale předpokládá nějakou pluralitu názorů – strana musí mít nějaká křídla. Naše strana díky dvacetileté normalizaci žádná křídla neměla – a tak taky nemohla mít žádný vzlet. Nebyla tu ani situace, že by se lidem vedlo špatně, jako třeba v Polsku. A tak impulz musel přijít odjinud.

Na sedmnáctého listopadu byla úředně povolená manifestace. Bylo kulaté padesátileté výročí uzavření vysokých škol a dva dny předtím dostal pro větší slávu Miloš Jakeš řád Mezinárodního svazu studentstva. (Ještě ho má schovanej!)

Studenti chtěli jít původně trasou pohřbu Jana Opletala (z Albertova přes Karlovo náměstí na Václavské a do Opletalovy ulice). Ovšem to se nelíbilo, a tak jim to povolili na Albertově a odtud že se půjde na Vyšehrad. Začátek byl určen na čtvrtou hodinu. Dostavilo se mi neodolatelné nutkání se tam jít podívat. Hlavně proto, že jsem pořád chtěla vědět, jací ti mladí lidé dnes vůbec jsou – protože s nimi nemám žádný kontakt. Často jsem se na to ptávala Evy Hartlové nebo Jágra, kteří učí na vysokých školách – ale to nikdo nedovede moc zprostředkovat. Ten den ráno mi volala paní Jágrová, protože jejich Hanička měla přijít domů z porodnice s miminkem. Při té příležitosti se zmínila, že měli ve schránce pozvánku studentů a že prý si lidi mají vzít svíčky a květiny. Květinu jsem neměla, ale svíček jsem si vzala šest – aby nechybělo. Jinak jsem si vzala turistické boty – když se jako

půjde, bůhví kudy na ten Vyšehrad. Jsou tam totiž taky nějaké výkopy na kanalizaci či na co. Tati sejčkoval, že mě ještě někde zavřou, ale já jsem se smála, že taková nenápadná starší paní se snadno promele. Nicméně pamětliva toho, jak to bylo v lednu při Palachově týdnu s Oldou Bělským, který pak strávil asi týden v Ruzyni, jsem si vzala pod kalhoty teplé punčocháče, tlustý svetr, prášky na hlavu, brejle a občanský průkaz. Jela jsem metrem na Pavlák. Odtud už mířila ke Karlovu spousta lidí, zejména mladých, ale třeba i rodiny s dětmi. Chtěla jsem hlavně vědět, zda to bude takové oficiální shromáždění, pečlivě utříděné po fakultách – či dokonce, probůh, po skupinách SSM. Ovšem, když jsem se dostala nahoru nad park, odkud se otvírá pohled dolů k Albertovu – tak to překonalo moji nejbujnější představu. Byly tam mraky lidí – vlajky a spousta transparentů, jejichž forma i obsah braly dech: STUDENTI VŠECH FAKULT – SPOJTE SE! EVROPU BEZ POLITICKÝCH VĚZŇŮ! POVSTAŇ, POVSTAŇ, VELIKÉ MĚS-TO PRAŽSKÉ! Samozřejmě žádná učesaná písmena vyráběná na objednávku v nějakých profesionálních dílnách, jak bývalo po čtyřicet let zvykem. Tohle byly individuální výkřiky, nic neosobního tu nemělo místo. KDO, KDYŽ NE MY – KDY, KDYŽ NE TEĎ! – DEMISI, DINOSAURŮ! (S příslušnými obrázky dinosaurů.) MOŽNÁ, ŽE PŘIJDE I KOUZELNÍK...

Půvab tohoto posledního povzdechu už ani nemůžeš ocenit. Je to název velmi populárního televizního pořadu – kde je všechno možné, ale kde se žádný kouzelník nikdy neobjevil. U nás, kde je okřídleným sloganem „nejsou lidi“, tam už jaksí vůbec nelze doufat, že by byli kouzelníci. Mně to, samozřejmě, okamžitě evokovalo naši rodinnou četbu na pokračování a napadlo mě, že nějaký kouzelník typu Gandalfa by teď bodnul.

Zamíchala jsem se do davu a vtom už někdo začal zpívat do mikrofonu Gaudeamus igitur. Lidé se přidávali – ale převážně spíš starší generace. Mnozí mladí to neuměli, neměli to kde zpívat. Jako první mluvil účastník studentských

demonstrací z r. 1939, nějaký dr. Šárka, který byl mezi studenty odvečenými do koncentračního tábora. Bylo jich tehdy asi 1 300 – devět bylo popravených hned v Praze. Byl velmi stručný a v úvodní i závěrečné větě opakoval heslo, které tehdy studenti měli – „TVRDĚ DO TVRDÉHO!“ Znělo to jako předání štafety. Samozřejmě že mě napadlo, že má štěstí, že je už tak starý a neomylně protifašistický bojovník. Kdyby tohle řekl někdo ze studentů, už by asi v pondělí neseděl na přednášce. Pak mluvil nějaký matematik – profesor Katětov. Bylo to výtečné a soustředil se hlavně na kritiku vysokoškolského zákona a na postavení vysokých škol. O Svazu mládeže se vyjádřil, že bude mít v budoucnosti na vysokých školách jen tolik autority, kolik si jí vydobyde, a že státní představitelé budou muset přikročit k demokratizaci, což nebude z jejich strany žádná benevolence, ale poznaná nutnost. Během těchto prvních projevů vyšplhal na strom nějaký kluk a pověsil na něj velký transparent: AKADEMICKOU PŮDU! Pak mluvil někdo za Vysokoškolskou radu. Od samého začátku se ozýval pískot, takže bylo jasné, že jde zřejmě o velmi nepopulární konformní orgán. Dokonce musel student, který to uváděl, apelovat na smysl pro toleranci a dialog, aby ho vůbec nechali domluvit. Když ten dotyčný vznesl třeba řečnickou otázku: „Co může Vysokoškolská rada udělat?“ začli všichni skandovat „Odstoupit – odstoupit!“ Pak mluvil ještě někdo za studenty – bylo to odhodlané, energické a stručné – ale nějak výrazně mně to neutkvělo. Pak se držela minuta ticha za Jana Opletala a za všechny studentské oběti, včetně čínských a palestinských. (Bylo to krátce po masakru na Náměstí nebeského klidu Tien an men, u palestinských – nevím, k čemu se to zrovna vztahovalo.) Potom kdosi oznámil, že se půjde na Vyšehrad, kde se budou zpívat hymny. Pak se velmi dlouho čekalo, protože mikrofony už odklidili a zřejmě nebyl nikdo, kdo by nějak ten dav, který se pak odhadoval na 25 tisíc, nějak usměrnil a navedl do toho průvodu. Ale všichni trpělivě čekali, začali

rozsvěcet svíčky a ozývalo se skandování: „OPLETAL – HONZA PALACH“ – „UŽ JE TOHO DOST“ – „ČTYŘICET LET STAČÍ“ – „AŽ ŽIJE HAVEL“ – „DIALOG – DIALOG“ – „PUŠŤTE RUMLA“ (redaktor nelegálně vycházejících *Lidových novin*, který byl v říjnu uvězněn) „PUŠŤTE JE VŠECKY!“ – „NEHCEME KŮL V PLOTĚ“, (což je reakce na populární Jakešův výrok, že oni jsou na ÚV jako kůl v plotě). A „MASARYKA NA STOVKU“. Nedávno u nás vydali novou stokorunu s Gottwaldem. Měli jsme doma jen jednu. Když s ní tati platil v samoobsluze, tak ji pokladní pečlivě prohlížela. „Nebojte se, nedělal jsem ji sám,“ zažertoval tati. A ona opáčila „To vám věřím, ale lidi toho Gottwalda přeškrtavají a my ty přeškrtaný máme zakázáno brát.“ Taky volali „NEUMÍ ČESKY“ – což je známá věta z Polívkova *Šaška a královny*, což podobně jako transparent „NEHCEME MYLOŠE“ mířilo zase na účet Jakeše, který je pověstný tím, že neumí pravopis. Oblíbeným sloganem bylo taky „DEJTE ŠAŠKŮM ROLNIČKY“.

Pak se konečně asi za půl hodiny začal zástup hýbat. Později jsem se dověděla, že byly nějaké dlouhé dohady, zda se půjde do centra, nebo na Vyšehrad. Průvod se ubíral s milou neorganizovaností – vzpomínám si, že jsme dokonce všichni přelézali nějaké dopravní zábradlí. Na Vyšehrad se došlo až za úplné tmy. Na svazích kolem rotundy stály zástupy s rozžatými svíčkami. Ty rozsvícené stráně byly fascinující. Zpívaly se hymny a pak nějaký student do malého ručního megafonu ohlásil, že 10. prosince má být manifestace za lidská práva na Palackého náměstí. Pak povídal, že kdyby řekl, kam se teď půjde, že by ho mohli stíhat, ale že nejbližší cesta je přes most (tedy Gottwaldův) přes nuselské údolí. Část lidí, mezi nimi taky já, tam začala směřovat – ale pak se rozkřiklo, že většina lidí jde dolů s kopce, a tak jsme se i my otočili a šli jsme dolů. Po cestě se pokládaly květiny a svíčky se stavěly na zidky. Šlo se dost cestou necestou, uprostřed byl ten výkop – všimla jsem si, že tam šel nějaký mladík, který tlačil druhého na invalidním vozíku. Pod

kopcem se pak šlo Vratislavovou a Vyšehradskou. Zřejmě se mělo dojít na Karlovo náměstí. Ale najednou se průvod zastavil – že prý stojí vpředu policajti. Byla jsem poměrně vzadu, přede mnou spousta lidí. Něco se tam skandovalo, trvalo to asi čtvrt hodiny. Předpokládala jsem, že takhle odříznou všechny ulice do středu města a že se to nějak rozptýlí. Bylo už taky po sedmé a řekla jsem si, že půjdu domů. Zamířila jsem k nábřeží. Ale za chvíli jsem viděla, že se celý průvod otočil a že jde taky na nábřeží. Tak jsem na něj počkala a tím se stalo, že jsem se dostala poměrně na začátek celého toho houfu. Znovu se skandovala nejrůznější hesla, hlavně: „LIDI, POJĎTE S NÁMI!“ A lidi šli – přidávali se nejen z chodníků, ale otvírala se okna a lidé vybíhali z domů. Minuli jsme Palackého náměstí i Jiráskovo – lidi stále přibývalo. U Národního je takový nájezd dokopečka k bočnímu vchodu. Vyskočila jsem na nízkou zídku, abych se podívala dozadu, jak je průvod dlouhý. Viděla jsem až někam k Mánesu – ale té spoustě lidí nebylo konce. Později se to odhadovalo na padesát tisíc. V budově Národního se otvírala okna hereckých šaten – za prosklenou stěnou Nové scény stály uvaděčky a mávaly. Na Národní třídě zastavovaly tramvaje a lidé užasle zírali, co se děje. „UŽ JE TO TADY!“ ozývalo se skandování. Nikdo netušil, že vtipná poznámka, která má už čtyřicetileté fousy, se právě mění v historickou skutečnost. Na nábřeží se zvuk rozptyloval, ale ve večerní Národní třídě, kudy se zase jednou konečně valil národ – kroky a volání přímo hřměly. Ze střež vyletovala hejna holubů – jejich let byl nepřírozený a poplašený a napadlo mi, že je přesně takový jako na Staroměstském náměstí při Palachově pohřbu. Vždyť také takový zástup zelektrizovaný stejnými pocity od toho dne Prahou nešel. A pak jsme došli na křižovatku Na Perštýně. Tam stála v tom pološeru přízračná – neskutečná zeď. Naprosto pevná, neproniknutelná, strnulá hradba. Skoro se mi nechtělo věřit, že je složena z živých lidí. Stáli těsně bok u boku ve třech

řadách za sebou přes celou šíři ulice od zdi Albatrosu ke zdi protějšího domu, kde je na rohu starožitnictví. Bílé přilby a bílé pendrekry vystupovaly v šeru, plexiskla jejich hledí a štítů chytala lesky pouličních lamp.

Čelo průvodu se zastavilo. A pak začal v tom chladném večeru naprosto neskutečný happening, který trval asi hodinu. Dívky z předních řad průvodu začaly nabízet těm klukům v helmách květiny. Některé jim je dávaly za štítů. Takovou eventualitu asi v esenbácké škole neprobírali, a tak je bezradně nechali padat na zem. Všichni skandovali: „NECHTE NÁS PROJÍT“ a „POJĎTE S NÁMI“. Každému ovšem byla jasná marnost takové výzvy. Studenti v čele si sedli na zem. Další a další řady si začaly sedat. Vzpomněla jsem si na vyprávění o pohřbu Gándhího, kde se lidé neumačkali jen díky tomu, že si sedli na zem. Samozřejmě i na film o Gándhím, kde je fascinující scéna, jak si demonstranti lehnou na zem před jízdou policíí. Vynikající nápad, protože koně na lidi nešlápou. Ovšem koně jsou inteligentní bytosti – ale tady byla hradba těl, která jsou rozkazem zbavena přirozených reflexů. Podobné věci asi napadaly všechny, protože se skandovalo: „GÁDHÍ – GHÁDHÍ“ „PRAHA NENÍ PEKING“ a „ČÍNA – ČÍNA“. Mezi sebe a policajty začali studenti stavět hořící svíčky – překážku z mihotavého světla. Lidé posílali zezadu další svíce – od ruky k ruce putovala světýlka, jak si je lidé předávali. Ve snu by mě nenapadlo, když jsem přes tuto křížovátku chodila čtyři roky do školy, že tu budu jednou klečet na dláždění v jízdni dráze a připadat si jako v kostele. V tašce mi zbyly z Vyšehradu tři bílé svíčky. Poslala jsem dopředu jednu za tebe, jednu za sebe a jednu za tatího. A znovu skandování: „TO JE TEN DIALOG“ – „ZASE JSTE NÁM LHALI“. Zvedali ruce nad hlavu – ukazovali dlaně a volali „MÁME HOLÉ RUCE“. Honem jsem si stáhla rukavice jako poslušný statista. Rychle jsem vyhrabala v tašce klíče, abych mohla s ostatními zvonit a volat: „DEJTE ŠAŠKŮM ROLNIČKY“. Jako správná tragédie to mělo občas neodolatelný humor. Dva

kluci zvedli třetího na ramena a ten měl na hlavě motoristickou přilbu. „MÁME TAKY JEDNU HELMU“ – volali na policajty. Nebo se ozývalo skandování. „KDE JE ŠTĚPÁN?“ A druzí hned odpovídali: „ASI ZASE KRADE“. (Což byla narážka na Jakešův výrok na sjezdu SSM z minulého týdne, že „nám po Praze běhá, že Štěpán dostal dvě stě tisíc marek za souhlas se stavbou nějakého cizího hotelu. A že soudruh Štěpán není žádný zloděj, jinak že by tu neseděl“. Kdo ten drb do té doby neslyšel, tak se ho teď bezpečně dověděl, protože to přenášela televize.)

Pak přijelo za ty policajty auto s ohromným tlampačem a začli vyzývat k rozchodu. „Otočte se a odejděte ulicí doleva!“ Lidé hvízdali a volali „DOLEVA NEPŮJDEM – ČTYŘICET LET STAČÍ“ a potom „MY JSME TADY DOMA“ a „TO JE NÁŠ SVÁTEK“

Najednou začal někdo volat: „Ticho – ticho – pst – pst..“ Celý ten obrovský dav se ztišil. Bylo to ticho přímo strašné. A najednou to napětí vybuchlo ve zpěv hymny. Po tom tichu to mělo úplně jinou hodnotu. Takhle jsem hymnu nikdy neslyšela, řekla dívka, která stála vedle mne. V kontextu této situace měla slova „A to je ta krásná země... domov můj“ úplně novou dimenzi.

Hlášení se opakovala. Všichni si zase sedli na zem a zpívali ještě písničku „We shall overcome“ s českým textem, který jsem do té doby neslyšela – utkvělo mi z toho „Jednou bude mír, já vím.“ Pak se taky zpívalo „Ach synku, synku...“ (To se asi budeš divit proč. Ale je to píseň, o níž se tvrdilo, že to byla oblíbená píseň Masaryka. Zpívala se v nedávné době na všelijakých disidentských shromážděních – nějak se ujala pro svůj aktuální trpký obsah: Tatíček se ptá, oral-li jsi. Oral jsem, ale málo, kolečko se mi polámalo – až po závěrečné „nauč se synečku hospodařit“.)

Výzvy se opakovaly. Zástup lidí, který stál na chodníku, začal řídnout. Začalo se ozývat skandování: „ZŮSTAŇTE TU S NÁMI!“ A to byla chvíle, kdy jsem si uvědomila, že nemůžu opustit hobity. Intenzivně jsem pocítila (ačkoliv se to zdálo

jako zcela nepříhodná myšlenka), jak je ta kniha dobrá, jak účinné je její poslání a že bych to zavedla jako povinnou četbu pro všechny děti.

Potom začali lidé vpředu vstávat – za nimi další řady. To bylo proto, že se ta hradba začala sunout. Koně by to neudělali, ale lidé poslechnou nejbližší příkaz, když jsou správně zvládnutí. Lidé se začali tlačit i z druhé strany. Zaneslo mě to na chodník k Redutě. Byli tam nějakí dva reportéři – cizinci s televizní kamerou – takovou, co se nosí na rameně. Dostala jsem se vedle před jazykovou školu. Dav se najednou strašně zhušťoval. Zrovna v úrovni obličeje jsem měla rozmáčknutou skleněnou vitrinu. Snažila jsem se odstrkat kousek dál, abych se nenamáčkla do skleněných střepein. Lidé začali volat, že se nedá odejít, že je to od Mikulandské zatarasené. Studenti začali skandovat „PUSŤTE NÁS DOMŮ!“ a „JSOU TADY DĚTI!“ Začal vznikat takový pres, že se skoro nedalo dýchat. Nějaký kluk vylezl na mříž u dveří jazykové školy a říkal, že vzadu je úzká ulička a jak lidi vybíhají ven, že je policajti mlátí. „Ty rány, to jsou pendreký?“ ptala se dívka vedle něho. „Jaký to má smysl?“ žasl nějaký pán, který vypadal nejmíň na sedmdesát. Kousek ode mne stála paní s jezevčíkem v náručí. „Mají taky psy,“ komentoval ten kluk na mříži. „Teď už je ta ulička trochu širší, tak na tři lidi, takže bijou jen ty dva krajní.“

Vtom do toho natlačeného davu, což nechápu, jak je fyzicky možné, vběhl zástup chlapů – říkám chlapů – protože byli jako hory – v červených baretech. Pres se uvolnil. Běžela jsem k jízdni dráze. Vtom se ozvala strašná rána nějakého těžkého předmětu – v hrůze mě napadl ten invalidní vozík – otočila jsem se. Byla to ta televizní kamera a vedle ní leželi na zemi dva lidé bezvládní jako balíky. Nějaký kluk táhl děvče a ona zoufale volala: „Maminka tam zůstala!“ Viděla jsem, jak se míhají bílé pendreký v podloubí u Metra. Dál už jsem se chovala čistě intuitivně. Neběžela jsem tam, kam se snažili dostat všichni, kde byl jediný volný průchod. Naopak jsem

V pátečním listopadovém večeru nastal na Národní třídě neskutečný happening. Studentky z průvodu nabízely policajtům květiny. Takovou eventualitu v esenbácké škole neprobírali.

Havel s Důbčekem na balkoně Melantrichu. Za týden už ani Václavské náměstí nestačilo. Proto se víkendové demonstrace, kde bylo až 800 000 lidí, odehrály na Letenské pláni.

běžela k té hradbě bílých helem. Viděla jsem, že jejich řady už nejsou tak dokonale semknuté a vši silou jsem se snažila protlačovat skrz. Možná že to bylo docela chytré, protože, když jsou sami natlačení, tak nemůžou nikoho tak snadno praštit. Samozřejmě, že mě okamžitě jeden chytil a pak mě dva z té řady popadli a vytáhli mě na druhou stranu té lidské zdi. Octla jsem se na úplně vyklizené křižovatce. Ti dva mě vedli – každý za jedno rameno k jednomu z antonů, které tam stály zaparkované (nikoliv zelené ale bílé). Přešli jsme pás udupaných květin a svící. Vypadalo to hrozně. Jako by prudkým filmovým stříhem mi naskočil náš tati – že měl tentokrát pravdu, jako vždycky. A hlavně, co tomu řekne, že se na noc nedostavím. U toho antonu mě předali dalšímu. Měl taky bílou helmu a legitimoval mě. Pak zavelel: „Ruce na auto, nohy od auta – hlavu dolů!“ U toho auta už stáli tři muži, každý v této předepsané pozici a každého hlídal jeden policajt. Přišlo mi to jak trapná hra na západní gangsterské filmy. Na klukovi, co stál vedle mě, mi bylo něco strašně divného – dlouho jsem nevěděla, co to je – až pak mi došlo, že je v té zimě jen v tenké košili. Až později jsem se dověděla, že na místě zůstala strašná spousta svršků, bot, rozšlapaných brýlí a kabelek – jak to z lidí policajti rvali, když je bili, nebo to bylo to, o co lidi přišli v té tlačenci. Místy byly prý tlaky tak silné, že si lidi lehali pod auta, nebo vylézali na kapoty, aby se neudusili.

Připadalo mi naprosto nevhodné, že bych tam měla stát v postoji, který bych nazvala pozicí opilce u hospody. Nohy od auta mají být zřejmě proto, aby člověk neměl stabilitu, nemohl se prudce otočit a zaútočit. Ten chlapec, co to na mě řval, se tyto povely naučil ve škole, ale nikdo mu asi neříkal, že to bude muset křičet na nějakou klidnou starší paní, která by mohla být jeho maminkou. Musela jsem se pořád otáčet a remcat, že je to všechno nesmysl, že jsem chtěla odejít – ale že to zahradili. On křičel, že jsme na to měli dost času. Ten kluk v té košili si stěžoval, že má něco s nohou

a že tak nemůže stát. Naši policajti se mezi sebou dohadovali a nejfrekventovanějším slovem bylo „kurva“. Ten kluk začal být nějak zmatený tím mým počínáním, a tak pořád trochu odbíhal – tak já od toho auta taky trochu odbíhala. Chtěl mě legitimovat a já mu řekla, že už jsem mu průkaz ukázala a on pravil, že si ho musí nechat, a já jsem se ptala proč – což ho jaksi zmátlo. Začala jsem přecházet do ofenzivy a chtěla jsem, aby mě zavedl k „vedoucímu“. Uvědomovala jsem si, že bych spíš měla říct k „veliteli“. Počínala jsem si jako rozčilená panička v samoobsluze, div jsem nepožádala o knihu stížností. On na mě koukal takovým nic nechápajícím výrazem Maršana, jako bychom nebyli oba přítomni jedné a téže situaci. (Přesně tentýž pocit jsem měla v osmašedesátém, když jsem koukala na dva ruské vojáčky, co drželi hlídku u rozhlasu.)

Na křižovatce stáli dva velitelé a pak nějaký chlapík – asi čtyřicátník v civilu. Protože jsem tam rušila – tak přišel a znovu mě legitimoval. Řekla jsem mu, že jsem přišla od Národního a na Perštýně se už nedalo projít, a když jsem chtěla jít zpět, že se už nedalo odejít. Rozhodl se, že mě pustí, ale že mě musí dát zapsat. Byla to šťastná náhoda, protože moje bydliště odpovídalo směru, kam jsem šla, a pak taky proto, že mám pořád v občance razítko Divadlo Alhambra a on se mě nakonec zeptal, co jsem dělala v tom Národním divadle. On se totiž přeslechl a myslel, že jsem šla z Národního. Buďto mu bylo blbé měnit svoje rozhodnutí, nebo jsem byla pro něj ve svých letech nedostatečně perspektivním případem. Uprostřed křižovatky stálo zaparkované osobní auto plné esenbáků a ti tam zapisovali lidi na nějaké malé bílé formuláře. Předal mě jednomu z nich. Ale ten křičel – že už, kurva, nemá bloky – dal mě tedy druhému, ale ten protestoval, že už má poslední a ten že si, kurva, už musel půjčit. Když ten civil viděl, že se úřední šiml dostal do úzkých, tak mi vrátil občanku a se žoviálním výrokem, že kdybych byla mladší, že by mi dal na zadek, ale takhle ať jdu rychle Spálenou pryč.

Všechny ulice byly vyklizené, Perštýn i Spálená a Národní byla u Máje taky přehrazená kordonem policie, co držel zástup chodců, kteří sem přicházeli zřejmě z Jungmanky a od Můstku. Než jsem odešla, podívala jsem se ještě na místo, kde se to celé odehrálo. Ten prostor byl už úplně prázdný a před ústím do Mikulandské byla přes celou šířku Národní postavená jakási obludná plechová zeď – nechápala jsem vůbec, co to je a kde se to tam mohlo vzít. Až dodatečně jsem se dověděla, co se vlastně všechno dělo. Když průvod došel k té hradbě policajtů, tak nejdřív odřízli tu část od Národního, co zůstala na nábřeží. Pak to už surově rozháněli směrem od Národního k Voršilské – tam, co je palác Dunaj (středisko NDR). Odtud pak vyjely dva obrovské obrněné vozy s plechovými zátarasy a ty pomalu popojížděly a zhušťovaly celý ten dav. To ale ještě pořád bylo možné odejít Mikulandskou. Pak i tuto ulici vozy odřízly a zastavily se tam, kde je nejužší místo celé Národní – od konce podloubí u pasáže Metro k podloubí u barokního paláce v Mikulandské. V těch podloubích pak stáli policajti a nikdo už nemohl ven. Pak to začali tlačit i ti policajti z druhé strany a tím došlo k sevření přední části davu – mohlo tam být asi dva až tři tisíce lidí. Do toho nastoupila jednotka s těmi červenými barety – což je nějaká protiteroristická skupina se speciálním výcvikem – (ovládají karate, musí umět řídit všechna vozidla i letadla apod.) Za ta obrněná auta pak najela spousta antonů, snad i nějaký autobus a esenbácké sanitky. Normální sanitní služba prý dostala příkaz v průběhu toho zásahu nevyjet až do devíti hod. Zřejmě proto, aby ranění mohli odvážet sami. Měli to všechno pečlivě propracované, protože zamkli i většinu domů, ačkoliv nebylo ještě devět. Kam se lidi dostali do průjezdů, tam je surově bili, honili je po ulicích, kopali do nich. Někáká americká novinářka popisovala, že když viděla, jak na ni jde s pendrekem, že mávala americkým pasem, ale on ji praštil do hlavy, až ztratila vědomí. Po pádu na zem se probírala. Zatáhli ji ještě s jejím kolegou do průjezdu a tam

je mlátili. Najednou si ti policajti všimli, že jsou to cizinci, a tak se jí ten jeden pokoušel nějak čistit kapesníkem. Její kolega prý měl kabát, jako by ho polili kečupem. Odvezli ji do nemocnice Na Františku a museli jí udělat na hlavě asi deset stehů. Byli tam ještě další dva Američani, dva Angličani (zřejmě ti s tou kamerou) a jeden Holanďan.

Když už bylo úplně po všem, tak se tam na místě náhodní chodci snažili posbírat všechny ty rozházené svršky a začali sbírat a znovu rozsvěcet svíčky. Znovu se tam objevili policajti a mlátili je tak, že i některé z těchto lidí museli odvézt do nemocnice. Tloukli jim hlavami o zeď a podobně. V jednom z domů, těsně u pasáže Metro, bydlí Vašek Havlík, který se stal jedním z hlavních svědků, protože z okna přehlédne celou Národní od divadla až po tu křižovatku. Všem lidem brali fotoaparáty a kamery – to dělávali už i dřív. Když jsem se později dověděla všechny detaily, tak jsem pochopila, že mě měl pánbůh rád, že jsem z toho vyvázla bez odřených uší. V metru jsem viděla nějaká dvě děvčata, jak vedly kluka, který měl ránu na hlavě.

Domů jsem se dostala před desátou. Tati už zvolna propadal panice, a dokonce v půl desáté volal Věře Štichové, že jsem se jaksi nedostavila z manifestace a kde mě má v tom případě hledat. Věra se ho snažila uklidnit, že ještě můžu dorazit domů a že ona sama chtěla vyběhnout na Václavák, aby se podívala, jestli se něco neděje. (Bydlí teď nahoře v Jungmance.) A že co se týká toho, kam volat, že to je zbytečné, protože to se stejně hned tak nic nedoví. Za chvíli nato jsem přišla domů a ohlásila těsný únik. Zavolala jsem taky Věře Štichové, že jsem konečně doma a co se tam dělo. Když jsem si šla lehnout, byla jsem šťastná, že se pěkně vyspím ve vlastní posteli, a ne někde v Ruzyni. Škodolibě jsem si pomyslela, že ti naši Jakešové a spol. budou mít pěkně bezesnou noc. V tom jsem se ale zmýlila. Tu noc jsem nezamhouřila oko já a se mnou jistě spousta těch, co to zažili, zatímco vrchnost to ještě nebrala na těžkou váhu.

Druhý den byla sobota a po Praze začaly chodit průvody studentů a lidí. Odpoledne přišel Jágr, který potřeboval přeložit dopis od UNICEF, kde mu vydávají nějaké vánoční pohlednice. Říkal, že v Realistickém byla v pátek večer premiéra, kam přiběhli študáci z DAMU se zprávou o tom, co se právě odehrálo na Národní. A že na sobotu tam svolali nějakou schůzi studentů a divadelníků, která teď právě probíhá. V naší televizi a v rozhlase vysílali přibližně normální zprávy, ale celý národ začal žít se Svobodnou Evropou u ucha. Večer se rozšířila zpráva, že zemřel v důsledku zranění Martin Šmíd z matfyz. fakulty. Musím se přiznat, že jsem zase skoro celou noc nespala – nějak se mě to strašně osobně dotklo.

V neděli jsem vyběhla do ulic. Šla jsem na Národní, abych se ve dne podívala na jeviště celé té události. Byla tam spousta lidí, na mnoha místech hořely stovky svíček a lidi pořád připalovali další. Na zdech byla vylepena prohlášení studentů – bylo to psáno jen strojem a u každé vyhlášky hrozen lidí. Protože by trvalo velmi dlouho, než by se všichni vystřídali, vždycky to někdo četl nahlas ostatním. To bylo pak typické pro všechny následující dny – dovědět se co nejvíc a co nejrychleji, a všichni si v té chvíli dojemně pomáhali. Na tu Národní jsem jela ještě z jednoho důvodu:

Když jsem se tu první noc převalovala na posteli a nemohla zaplašit dojmy z toho večera, vzpomněla jsem si, že jak jsem tam tak stála tisknutá v davu před Jazykovou školou, kdy jsem skoro nic neviděla kolem sebe, padl mi pohled na pamětní desku Komenského, která je nad vchodem. Nikdy jsem si jí nevšimla, až teď. Viděla jsem jasně, že je tam nějaký nápis – dokonce jsem vnímala grafickou podobu písma, ale obsah mi nemohl prorazit do vědomí, které bylo přetíženo tolika jinými vjemy. Začala jsem mít pocit, že šlo o nějaký důležitý vzkaz, a zajímalo mě, zda kompetentní učitel, který tak klidně zíral přímo na místo střetu, bude mít nějakou připomínku k věci. Teď jsem teprve četla, že na desce stojí: J. A. Komenský: Všem u se uč pro užití.

Překvapilo mě to. Největší pravda bývá nejprostší. Musím přiznat, že to byla tvrdá lekce, na kterou studenti nezapomenou celý život. To jsem ještě netušila, že ji budou umět užít tak velkolepě.

Když jsem se vracela z Národní, jezdila po Praze auta s tlampači a dementovala zprávu o úmrtí Šmída. Na Václavském náměstí se srocovali lidé a průvody chodily ulicemi. Havlík říkal, že večer rozháněli na Národní lidi, co zapalovali svíčky, a Božka říkala, že pod jejich okny na Vítězné seděli zase študáci na ulici proti policajtům a ti je pak honili kolem mostu, ale nebyly surové zákroky. Ten večer už nehrála žádná divadla v Praze, kromě Národního, odkud byl celý den televizní přenos tzv. Otevřených dveří, který už byl dlouho plánovaný – kam ale členové činohry odmítli nastoupit. Hráli Prodanou – takže to se ještě odvysílalo. Televize vysílala dva kratičké rozhovory se dvěma Martiny Šmídy z matfyz. fakulty. Jeden byl mimopražský a na manifestaci vůbec nebyl, druhý tam byl až do konce. Měl buďto nějakou přirozenou vadu řeči, nebo dostal přes hubu. Omlouvali se divákům, že z technických důvodů je snímek pouze černobílý. Je jasné, že když se točí na video, že je to barevné, a že si tedy z nějakých technických důvodů museli dát práci, aby to udělali černobíle. Nejspíš, aby nebylo vidět modřiny. Tu zprávu poskytl Svobodné Evropě nějaký Petr Uhl, který to měl od Východoevropské tiskové kanceláře a na základě výpovědi nějaké dívky. Petra Uhla samozřejmě zatkli za šíření nepřátelské propagandy a tu holku taky sebrali. On byl za pár dní na základě prudkého vývoje události propuštěn. O ní další zprávy nebyly. Zda to bylo jenom nedorozumění, nebo zda to byla nějaká záměrná dezinformace – to se neví. Shodou okolností Alenka zná tetu toho Šmída, takže až se to všechno uklidní, tak se snad i to dovíme.

V pondělí si vzala Zuzanka Lesáková spacák a odešla do školy. Stávka byla tzv. „okupační“ tzn. že tam studenti spí a budovu neopouštějí. Zprvu jsem to nechápala, ale brzo mi bylo jasné, že to bylo nesmírně moudré. Vysoké školy se

totiž staly organizačními centry celé revoluce a spolu s obsazenými divadly – kde zase zůstávala stále část personálu – jedinými místy, kde se mohli lidé scházet, informovat, kde byly telefony, xeroxy, psací stroje atd. Bez toho by se to vůbec nemohlo zdařit, protože rozhlas, televize i veškerý tisk a spoje byly samozřejmě v rukou vládní moci, což bylo nejhroší. Nejen že byl strašný nedostatek informací – naopak docházelo k záměrným dezinformacím a lžím. Lidé se dovídali většinu zpráv přes cizí vysílače – ale ty měly zase zprávy opožděné, i když byli redaktoři v telefonickém styku, bylo to pro ně všechno jen zprostředkované, chyběl jim osobní kontakt s vývojem událostí, které přímo letěly. Hlavně všichni pochopili, že si musí sdělit všechno sami, jeden druhému jako mravenci. V pondělí asi o půl sedmé ráno volal Mirek Štěpánek, že má tati v devět ráno schůzi Svazu v Mánesu. Hned jsem to zase volala dalším výtvarníkům. Výtvarníci se připojili k hercům a zavřeli galerie. Z mnohých se stala informační centra a v Mánesu byl výdej materiálů pro propagaci na venkov. V pondělí se měla sejít ve čtyři manifestace na Václavském náměstí. Rychle jsem se domluvila se Štichovou a běžela jsem pro ni. Měla jsem strach tak jako každý – vůbec ne o to, aby se nám něco nestalo – ale jestli tam přijde dost lidí. Když jsem vyběhla vprostřed Václaváku z metra, potkala jsem Františka Černého, co mě kdysi učil na DAMU a co jsem s ním pak vysedávala na rodičovském sdružení ve Štěpánské. Říkala jsem mu, že už máš dvě děti a on říkal, že jeho syn má už tři. Asi za čtrnáct dní byl zvolen novým děkanem filozofické fakulty.

Náměstí bylo neuvěřitelně plné. Stála jsem s Věrou někde u kina Blaník. Vývěsní štít byl překrytý nápisem „KINO VÁCLAVÁK – POLICAJT UMÍ KARATE“ a „SANOPZ DĚTEM“ a „OBUŠKY DO PITLE!“ Fantastické bylo, že všichni věděli, že nikdo nemůže k lidem promluvit – protože není odkud – není tribuna, nejsou mikrofony ani aparatury – a možná nejsou ani lidi, kteří by to vzali na povel. Přesto tam lidé setrvali asi hodinu.

Skandovala se hesla studentů z minulých dnů a k tomu ještě další jako „JAKEŠE DO KOŠE“, „NA ŠTĚPÁNA BEZ ŠTĚPÁNA“, „PENDREKY DO ŘEKY“ a všichni zvonili klíči, přičemž se volalo „POSLEDNÍ ZVONĚNÍ“ a „MILOŠI, KONČÍME!“ Hymny se neorganizovaně přelávaly náměstím jako vlny. Dojemné bylo, jak byli všichni ukázněni. Některé domy jsou v lešení (Dům potravin a kino Blaník). Spousta lidí samozřejmě na to lešení vylézala, aby líp viděli. Ostatní začli skandovat „Slezte dolů“, protože byla obava, že to nemusí být na takovou váhu dimenzované, takže by mohlo dojít k nějakému neštěstí. To se opakovalo častokrát i při dalších shromážděních a lidé okamžitě ty druhé poslechli a slezli dolů. Vrcholným momentem tohoto prvního shromáždění bylo, že zaměstnanci Národního muzea rozsvítili slavnostní iluminaci a spustili vlajku. Zrovna před chvílí, co píšu tyto řádky, jsem mluvila s Jindřiškou Patkovou, co dělá v muzeu v divadelním oddělení. Chválila jsem jim to a ona říkala, abych si nemyslela, že to bylo nějak jednoduché – všude museli lidi tvrdě přemáhat zákazy vedení a ředitelství podniků. To první pondělí lidé strašně zdravili redaktory Svobodného slova, kteří stáli v oknech a na balkonech, kteří se první utrhli a ráno něco pravdivě líčili. „ZÍTRA ZASE PRAVDU“ skandovali jim pod okny a „AŽ ŽIJE SLOVO“. Další dny se přidala Lidová demokracie a pak i Mladá fronta. Těch novin ovšem bylo strašně málo a zásilky pro venkov byly často zabavené a k lidem se nedostaly. Takže závozníci ze všech možných podniků to začali osobně rozvážet. Třeba šoféři z Ministerstva dopravy, kde dělá Žofka. Dostat v Praze noviny byl v těch dnech úkol a musela se jít stát fronta v pět hodin ráno k trafikám, které otvírají v šest. Nakonec, než se lidi v to pondělí rozcázeli se skandovalo: „ZÍTRA ZASE VE ČTYŘI“ a „NA HRAD – NA HRAD!“ Část lidí se skutečně vydala na Hrad, ale mosty byly obsazené policií.

Ve stávkujících divadlech probíhaly místo představení besedy na téma dne, herci diskutovali s diváky a chodili tam nejrůznější hosté – od populárních sportovců, ekonomů,

filozofů až po kněze a bývalé politické vězně a západní letce. Obecenstvo se tam přímo dralo. Ve Vinohradském měli ozvučený vestibul, kde stáli lidé, kteří se už nevešli. Samozřejmě, že začátky byly těžké. Ředitel Národního divadla, hudební skladatel Pauer to třeba zakázal a přes veškeré protesty herců a zaměstnanců zamkl budovu a klíč od zlaté kapličky si dal „do kapsičky“. Ani ve Smetanově divadle se jeho vinou nemohly besedy konat, takže divadlo přišlo vedle možnosti tohoto vystupování, které bylo tak potřebné, ještě asi o 600 000 tržby. Ředitel činohry, Milan Lukeš, dokonce podal kvůli tomu demisi, protože byl tehdy v Realistickém na té schůzi, kde se myšlenka divadelní stávky zrodila a on se v tom velmi angažoval a teď si nutně připadal trapně. Zdařilo se to až po několika dnech. Měla bych k tomu dodat ještě to, že nikdo netušil, že se za týden stane Milan Lukeš novým ministrem kultury a že jako první věc bude moci odvolat ředitele ND. Byla jsem se podívat se Štichovou v Činoherním klubu, s Jakoubkovými v Ypsilonce a s Alenkou v Nové scéně ND. Sály přímo praskaly ve švech, lidé seděli a stáli, kde se dalo. Byla to nezapomenutelná představení, do kterých se občas pouštěly důležité zprávy z televize. To ovšem až v druhém týdnu, kdy už byla televize „naše“. Nejdůležitější z historického hlediska byla beseda v Činoherním klubu hned první neděli po tom „Černém pátku“. Bylo tam založeno Občanské fórum, které se stalo páteří a přirozeným mluvčím a organizátorem celého hnutí.

Celé dny létala nad Prahou helikoptéra – všude přibývalo vylepených zpráv a nápíšť. Manifestace na Václavském náměstí a na všech hlavních náměstích v ostatních městech celé republiky se konaly denně. Všichni věděli, že když nás bude opravdu hodně, že nebudou moci zakročit. A taky začal tlak ze zahraničí. Stali jsme se centrem světového zájmu, a tak byla možnost zákroku stále choulostivější.

V úterý odpoledne jsem se stavovala u Jany Žižkové v Albatrosu. Zrovna se taky chystala na manifestaci. Z jejich

prosklené kanceláře v prvním patře je vidět celou křižovatku Na Perštýně. Právě projížděl esenbácký autobus. Janina kolegyně říkala, že projíždí hodně policejních vozů. Dokonce prosakovaly zprávy, že chtějí sáhnout k výjimečnému stavu. Zevnitř na výloze Albatrosu byla spousta vyhlášek studentů a nějaké sympatizující prohlášení zaměstnanců. Náměstek ředitele to přikázal sundat, ale nikdo to nesundal. Když jsem s Janou vycházela ven, tak šel ten dotyčný náměstek zrovna před námi. Hodil oko na výlohu a pak hned sjel Janu, jak to, že to nesundali. Jana pravila, že to tam dala aranžérka a že to vyvěsila na žádost závodního výboru ROH. „Tak na žádost závodního výboru?“ zasyčel ten náměstek jak papiňák a rychle se vzdalil. Uvědomila jsem si, že takové situace musí teď vznikat všude. Zapálily jsme s Janou svíčky na Národní třídě a pak jsme šly na Václavák. To bylo první shromáždění, na kterém mohl k lidem někdo mluvit. Svobodné slovo vzalo řečníky na balkon a kluci z pražských kapel zařídili ozvučení. Přivezli nejružnější repro-bedny a všelijak to propojili. Nejdřív byla velmi omezená slyšitelnost – pouze na malý okruh kolem nakladatelství Melantrich. Byla to úctyhodná práce. Každý den to museli montovat a demontovat a denně ozvučovali větší a větší část náměstí, a za několik dní už bylo slyšet dokonce i v Jindřišské a ve Vodičkově. Ozvučovali pak dokonce i Letenskou pláň a pomáhali jim studenti z elektrotechnické fakulty. Městská amplifikace, která je dokonalá, je snad dodnes v rukou Ministerstva spojů a tam sedí nějaká žába s packou na prameni, která slyší asi jen na nějaké speciální zaklínadlo z politbyra.

To úterý, o kterém je řeč (21. 11.), už bylo tolik lidí, že jsme se s Janou vůbec nemohly skoro prodat na náměstí a už dole před pasáží Paříž byla taková tlačence, že Jana měla pocit, že se jí dělá špatně. Protože v těch místech taky nebylo nic slyšet, tak jsme vyběhly nahoru do recepce hotelu, že té chvíle aspoň využiju k tomu, abych zavolala tatimu, že o mě nemusí mít strach. Telefon jim nešel ani v recepci,

ani v kavárně, ale zato jsme se mohly podívat z okna prvního patra na náměstí. Ten den poprvé mluvil Havel, což jsme ovšem nemohly slyšet a hymny zpívala Marta Kubišová – takže konečně mohli zpívat všichni najednou. Stalo se zvykem, že se při hymnách zvedá ruka ve znamení V – jako přísaha a příslib vítězství. Vidět shora v tom padajícím šeru tak obrovský dav strnulý v tomto vypjatém gestu za zvuku zpěvu tisíců – to bylo fascinující. „To je jak z nějakého historického filmu,“ vydechla Jana.

Večer k nám přiběhla Zdena, která v euforii obíhala jedny známé po druhých. Ten den taky v poledne odjela Alenka na nějakou vernisáž výstavy žáků Svolinského někam na venkov. Výtvarníci byli sice také ve stávce, ale ve venkovských galeriích to ještě nebylo tak rozšířené a oni tam na ně čekali. A tak jsem měla doma Dolinku. Byly to neuvěřitelné dny. Když byl člověk mezi lidmi, tak to bylo optimistické a nadějně, když se každý vrátil domů – osamocení vyvolávalo nejistotu i strach. Máme blbé rádio a Svobodná Evropa už nebyla skoro slyšet. Měla jsem dojem a nebyla jsem sama, že už zase začali rušit. (Rušičky musely být v rámci mezinárodních dohod už dlouho zastavené.) Studenti a herci vyjížděli na venkov a do závodů – studenti, samozřejmě auty svých tatínků a za benzin nakoupený za dobrovolné sbírky všech lidí, kteří je začali finančně podporovat. (Dovedeš si představit, co to je, když litr benzínu stojí pořád 9 Kčs. Studenti z FAMU, kteří natočili film ze 17. listopadu, nakoupili obrovské množství videokazet a pořídili spoustu kopií, které se promítaly v Praze a vozily se ven.

Ve středu ráno jsem šla venčit Dolinku a při té příležitosti ještě nakrmit Aleninu kočku, protože Alena se měla vrátit až odpoledne. Bylo nějak kolem osmé, a jak jsem zamířila domů od Vinohradské, vidím, že od parku – dolů Třebízského – se začínají trousit jakési podivné postavy. Byly v maskovacích polních uniformách – na hlavě jakési podivné čepice s hvězdou. Pár z nich zastavilo nějakého pána, co šel Máneskou,

a na něco se ptali. Proti mně šla nějaká paní a koukala zrovna tak vyjeveně jako já. „To jsou snad Rusové, nebo co?“ obrátila se na mě. Přesto že jsem věděla, že je to absolutní anachronismus, tak mě to napadlo taky. Dokonce mi hned naskočila teorie, že to může být pomatená akce nějakého přiblíženého lokálního ruského velení – prostě někoho, kdo se probudil někde na ztracené vartě a zaspal celou perestrojku a dělá teď na svou pěst internacionální pomoc. Všechno probíhalo takovým snově absurdním způsobem, že nás už nic nemohlo překvapit. Ale to už jsem běžela k té skupině, co se bavila s tím pánem. Hned bylo všechno jasné. Nebyli to Rusové, kteří hledají kontrarevoluční živly, ale milicionáři z Brna, co hledali nejbližší hospody, protože teď právě dorazilo několik autobusů z Jihomoravského kraje a dali jim pohov – volno na snídani. Byli zaparkovaní u sokolovny v Riegráku. Říkala jsem jim, že v těch uniformách vypadají jak Rusové, protože naši pražští milicionáři mají teď takové fešácké šedivé uniformy, které vystřídaly ty staré trapné modráky. „Jo, paní, to co máte v Praze, to nám nikdo nedá.“ Ten pán jim radil, kam mají jít na jídlo, ale hlavně jim radil, ať jedou domů a radši stávkujou v pondělí od 12 do 14 hod. (To byl termín vyhlášené generální stávky.)

„To jste tady v Praze sto let za vopicema, protože my od 12 do 14 u nás stávkujeme každý den,“ pokoušel se jeden o žerty. Já jsem hlavně vyzvídala, kde bydlí, a oni říkali, že ještě nikde, že právě dorazili. Dala jsem rychle Dolinku domů a obratem jela do Svobodného slova na Václavák. Tam jsem se hned prodrala do nějaké redakce. Tam mi poděkovali, ale řekli, že už to vědí, protože mají hlášení z dalších míst v Praze – některé sbory milicionářů jsou tu už od večera. Ale že prý nebudou zasahovat, že je to jen na zastrašení. Sotva jsem vypadla z kanceláře, tak jsem potkala nějakou starší paňi, která přijela z opačného konce Prahy ohlásit totéž. Povídala jsem, že to má být jen zastrašovací manévr. A ona říkala, že mají ostré. Jela jsem rychle domů. To už se

zase houfovali k autobusům. Padal sníh s deštěm. Popadla jsem doma takový ten velký červenobílý deštník, co máme od Koťátka, přišpendlila na něj velkou ceduli: „NEHCEME NÁSILÍ – NEDEJTE SE ZNEUŽÍT PROTI LIDEM“ a vyběhla jsem do parku k těm autobusům. Zjistila jsem, že těch autobusů je celkem šestnáct. (Každý cca po padesáti mužích.) Tedy osm set v podstatě živiálních moravských strážníků. Autobusy se různě řadily a popojížděly a řídili to dva dopravní esenbáci s vysílačkou. Pár lidí ze sokolovny stálo u budovy a říkali mi, že chtějí někam zavolat, ale že mají odpojené telefony. Autobusy se začaly řadit v Polské. Běhala jsem kolem nich a ukazovala nápis na otevřeném deštníku. Někteří koukali, jako když spadnou z nebe – jiní se tím bavili, někteří ujišťovali, že nic nebudou dělat, pár jich na mě mávalo, jeden z řidičů mě zdravil trubením a kdosi mi dokonce poslal pusy. Esenbáci se tvářili jako neutrální dopraváci a vůbec si mě nevšimli, ale jeden z velitelů milice na mě zpovzdálí křičel, ať se jdu vycpat, a druhý, že když nechci násilí, že nemám překážet v jízdě dráze, ale jít na chodník. Byla jsem v takové ráži, že bych si snad lehla před kola do vozovky jako ta pověstná Raymonda Dienová, která se položila na koleje před vlak, který měl vézt vojáky (tehdy ještě francouzské) do Vietnamu.

Autobusy asi za půl hodiny odjely a já běžela domů a napsala asi třicet cedulí tlustým značkovačem – „MILICE Z VENKOVA PŘIJELY JEN NA VÁNOČNÍ NÁKUP – NEBOJTE SE!“ Takové všelijaké vzkazy se vylepují všude na stanicích metra – na Václavském, na Národní, Na Příkopě. Bylo zajímavé pozorovat reakce lidí. Většinou se smáli – jiní se dotazovali na milice a další zas o nich podávali všelijaké informace ostatním. Jedna paní tvrdila, že to není možné (já myslela, že je natvrdejší a že chce říct, že není možné, aby přijeli na nákup. Ale ona nevěřila, že jsou tu, a říkala, že je to blbá legrace. Když jsem to lepila u Albatrosu, tak to nějaký mladší, velmi slušně oblečený Slovák okamžitě strhl a ještě mi vynadal, že

je to blbá propagace – zřejmě mu to přišlo jako urážka milice. Ovšem nejzajímavější reakcí bylo, že mi někdo – zatímco jsem tu jednu ceduli lepila – zbylých asi deset ukradl z tašky. V centru Prahy se to totiž jen hemžilo fyzly, kteří strhávali, většinou velmi nenápadně, důležité informace a zase všelijaké dezinformace vylepovali. U Muzea někdo sbíral podpisy pod petici „Několik vět“. Potřeboval už odejít a všiml si, že poblíž stojí nějaký pán s trikolorou na kabátě. Bylo to hned v prvních dnech – to trikoloru nosilo ještě málo lidí. Nabídl se, že tam postojí s těmi podpisovými archy. Ptal se ho, jestli ví, kam to zanést. Ten pán kývnul, ale než si lidi kolem stačili přečíst text petice, který ležel na podstavci u koně, tak ten chlap i s těmi archy byl pryč. Další den jsem našla dva kluky s trikolorou, jak vylepovali nějaké tištěné barevné plakáty. Byl na nich pán ve fraku a dvě dámy v baru s nahými zády, peřím na hlavě a dlouhými cigaretovými špičkami. Pán měl u pusy přimalovanou bublinu a v ní nápis „APROPOS – OBČANSKÉ FÓRUM,“ a ty dámy volaly: „ANO – ANO!“ Na jiných bylo připsáno „CO ŘÍKÁTE NA TEN MASAKR?“, „KONEC VLÁDY JEDNÉ STRANY!“ apod. Plakáty byly podepsané za filozofickou fakultu. Dala jsem s nimi řeč, protože jsem si myslela, že je to spíš blbost než provokace a hned se tam zastavovali lidi a taky jim to hned vymlouvali. Jeden pán ty dva hochy chtěl hned vzít na informační centrum OF v Laterně magice, protože to bylo zrovna naproti. Já jsem sundala asi tři ty plakáty a běžela jsem s nimi na filozofickou fakultu. Tam už to věděli a říkali, že to jsou provokační plakáty a že se vůbec na tento den chystá spousta provokací – dokonce na několik míst navezli v noci dlažební kostky. Ale včas se na to přišlo, a tak to zas někdo odklidil. Ještě k těm plakátům. Ne, že by byli schopni si dát něco takového natisknout. Byly to plakáty na výstavu plakátů od r. 1920–1940 v Umělecko-průmyslovém muzeu, z kterých bylo dole odstráženo písmo a které byly doplněny rádoby trefnými výroky na diskreditaci Občanského fóra, aby nikdo nebyl na pochybách,

že za vším, jako vždycky stojí zbytky staré buržoazie. Že to bylo vydáváno za plakáty filozofické fakulty – to souviselo s trikem (na kterém usilovně, leč marně, pracovali), oddělit Občanské fórum od studentů, a tím ochromit jeho strašně rychle rostoucí vliv.

Co se týká ještě těch milicí, tak ty během středy zas odjely a druhý den vyšel v Rudém právu článek s titulkem: „Lidové milice nasazeny nebyly“. Ovšem v tom článku se psalo, že nějaké milice (asi ze dvou míst) byly do Prahy povolány, aby vystřídaly vysílené příslušníky bezpečnosti. Nevím, co je tak vysílilo, protože je bylo vidět čím dál míň – ale asi měli taky pořád pohotovost a to vyčerpá. Ovšem, hned to nějakí dělníci dementovali v televizi. Že prý nasazení byli – konkrétně u nich v závodě, a dělníci, když se tam objevila cizí milice, začali hned stávkovat. Sjeli se zřejmě ze všech krajů, takže jich muselo být jako much, a kdyby byli obsadili vysoké školy a divadla, tak to by byla tragédie. Teprve teď jsem dočtenila nápad okupační stávky. Někdo mi vyprávěl, že od nich milice neodjela, protože když přišli na sraz autobusu, tak si šofér dal na vrátnici provokativně dvě piva a nikdo jiný tam neměl na řízení autobusu papíry. Lidi dovedou být báječně vynalézaví. Ve středu odpoledne, když začínala manifestace, tak hustě sněžilo a hned kdosi vyrobil transparent: „VLÁDA DĚLÁ, JAKO BY SE NECHUMELILO“.

Každý měl strach, jestli to počásí lidi neodradí, ale byla větší účast než předchozího dne. Obvykle každé shromáždění začínalo „Modlitbou pro Martu“, což byla ta písnička s citátem Komenského, která byla příčinou toho, že Kubišová nesměla nic zpívat celých těch dvacet let. Pak mluvil vždycky Havel, který býval velice věcný, a řekla bych přímo státnický. Pak mluvil někdo za studenty, za herce, za sportovce, jako například Časlavská. Ta třeba říkala, že každý dobrý sportovec má vědět, kdy se ctí odejít, a že totéž platí i v politice. Žádalo se odstoupení předsednictva ÚV, konec vlády jedné strany, podpora studentských požadavků týkajících se

vyšetření 17. listopadu a svobodné volby. V té době už probíhala jednání mezi představiteli Fóra a vládnoucími kruhy, které vedl Adamec, což byl předseda vlády. Největším překvapením pro všechny bylo, jak se chovali studenti. Všichni vyprávěli (mně hlavně Eva a Božka), jak jsou nesmírně ukázněni, jak jim to skvěle politicky myslí, jaký mají smysl pro demokracii a jak jsou výtečně organizovaní. Dokonce jim přišlo prý vhod i studium taktiky VKSB, které teď dovedli vtipně použít proti vládnoucí moci. Eva mi líčila, jak k nim na ekonomickou přišel sám Miroslav Štěpán, který si vybral zrovna tuto školu, protože bývala známá, že se odtud rekrutovaly konformní kádry. Ovšem tam mu velmi elegantním způsobem umyli hlavu, takže ztratil veškeré argumenty. Byli ale k němu velmi korektní, a ačkoliv on se snažil jim žoviálně tykat, tak ho důstojně oslovovali – pane Štěpáne. Zmohl se jen na to, že nakonec prohlásil, že odtud odjíždí na schůzi do ČKD – zřejmě si myslel, že si tam spraví náladu. Ale to se krutě zmýlil, protože dělníci z ČKD už taky začali chodit na Václavské náměstí a jednoduše ho vypískali, což na neštěstí pro něj snímala Čs. televize. On se snažil demagogicky napadnout studenty, a zejména středoškoláky, a pravil, že patnáctileté děti nebudou přece předepisovat, kdo má být prezident a jaká má být vláda. Na to začali dělníci skandovat „MY NEJSME DĚTI“ a on to pořád ještě nějak nechápal a blekotal, že to nemyslel přece na ně, že to nějak špatně pochopili. Nenechali ho domluvit. V televizi to promítali až asi za dva dny, protože v té době byla ještě televize v rukou strany a po ulicích byly vylepené nápisy: „TELEVIZE LŽE, JAK KDYŽ RUDÉ PŘÁVO TISKNE.“

Samozřejmě, že to bylo proti vůli řadových zaměstnanců, kteří na protest proti tomu chodili stát do garáží. Tedy drželi jakousi stávku vestoje v obrovských garážích pro přenosové vozy v areálu televize na Kavčích horách. Hlasatelé při zprávách nemohli nic pravdivého k věci říct, ale všimla jsem si, že ve středu se tvářili pěkně potouchle. Ve čtvrtek jim zase

trochu ztvrdly rysy. Ale pan ředitel, který si pozval na vrátnici posilu z místní VB, vydržel a loajálně padl až v pátek večer spolu s politbyrem Ústředního výboru strany.

Ve čtvrtek dopoledne jsem šla přes Staroměstské. Už tam byl postavený tradiční velký vánoční strom a pod ním byl obrovský balík převázaný stuhou a na něm bylo napsáno DEMISE. Ten den jsem vynechala tu morálně povinnou manifestaci. Věděla jsem, že už tam bude dost těl, a cítila jsem se fyzicky vyčerpaná a musím říct, že to pak nejde. Člověk musel být fit, aby mohl dobře snášet tu tlačenicí. Ale chodila tam i Žofka, která má potíže s kyčlema, příjížděl z Libčic i Mirek Štěpánek, který má pořád v koleně ty dva nevyndané veliké hřebíky, a dokonce mi líčil Pavel Calda, že musí držet v porodnici maminky, co tam přišly porodit, aby neutekly na manifestaci. Ty, co už porodily, mají reflex zůstat v noře, ale ty, co ještě neměly velké potíže, to ještě pořád hnalo do houfu. Na ty manifestace nebylo dobré si brát tašku – ne že by ji někdo ukrad (naopak kriminalita v těch dnech klesla o 70 %, což bylo, jak se pamatuju, i v osmašedesátém), ale zabírá zbytečně místo a snadno se může utrhnout. Je třeba mít občanku, kdyby třeba člověk omdlel, tvrdé pouzdro na brejle, aby se nerozmačkaly a hlavně v kapse klíče, ani ne tak aby se člověk dostal domů, ale aby mohl pohotově zvonit. A samozřejmě teplé pohodlné boty, což je základ. V pátek šel se mnou na manifestaci dokonce i tati, což už je vrchol a je vidět, že se opravdu děje něco absolutně mimořádného. V některých domech si udělali takové improvizované jesle – někdo hlídal všechny děti z baráku, aby ostatní mohli do ulic. Páteční shromáždění se odhadovalo na 300 tisíc, což je skoro třetina Prahy. Doma zůstali snad jen nemocní, děti a ti, co se o ně starali, a pak samozřejmě ti, co nemohli opustit zaměstnání. Takže bych to viděla jako stoprocentní účast. Zatímco probíhalo toto neuvěřitelné shromáždění, které dokonce zpívalo s Martou Kubišovou svatováclavský chorál, kde mluvil jako obvykle

Havel a poprvé v Praze Dubček (mluvil už ve čtvrtek večer v Bratislavě), zasedal ve stranické škole ve Vokovicích Ústřední výbor strany. A část toho gigantického shromáždění se tam vydala. Nevím, v kolik tam mohli dorazit a zda tam dorazili, ale kolem sedmé hodiny toho večera podalo předsednictvo demisi. Lidé, kteří byli v té době shromáždění ve Vinohradském divadle, když jim to kdosi z příchozích oznámil, propukli v tak obrovský aplaus, který mají nahraný na video a který byl největší, jaký kdy toto divadlo zažilo. Od toho večera se začala vysílat v televizi pravda. Také v ní poprvé běžel dokument, který natočili studenti z FAMU při manifestaci 17. listopadu.

V noci o půl dvanácté mi volal nějaký chlapec z DAMU – dala jsem jim tam adresu a telefon, kdyby potřebovali vyprávění očitého svědka zákroku proti demonstraci. Vedli tam evidenci těchto lidí. Zjišťoval, zda můžu druhý den ráno do Pardubic. Že je odjezd autem z jakéhosi bytu u Muzea v osm ráno. V noci jsem tradičně málo spala – všichni jsme byli schopni spát jen pár hodin a pak se nám zas už vylučoval ten adrenalin. Ráno jsem jela na ten sraz. Ukázalo se, že tam jedem jen dvě osoby – mimo mne nějaká herečka na volné noze – jmenovala se Jana Kasanová a neviděly jsme se nikdy předtím a zatím nikdy potom. (Hrávala mimo jiné v Ha-divadle.) Ona taky řídila. V pardubickém divadle, které jako všude bylo centrem revoluce, hrála kdysi čtyři roky. Zrovna tam taky zasedalo nově založené místní Občanské fórum. Tu fázi základních informací měli už za sebou, spíš potřebovali vědět nějaké prováděcí instrukce ohledně pondělní stávky – což my jsme zas moc nevěděly. Pak jsme šli všichni do divadelního klubu a ve tři měla být před divadlem manifestace. Měla jsem tam mluvit, leč nedošlo k tomu, protože řečníků bylo moc a mimo nás přijeli někteří herci z Ypsilonky. Muselo to být stručné, protože mrzlo jen to praštělo a teď, když všichni už viděli včera v televizi ten dokument, tak už tyto informace nebyly třeba a bylo důležité, aby v této fázi

mluvili dělníci, učitelé místních škol, lidi z Národního výboru atd. Byla jsem docela ráda, protože můžu s klidem mluvit na nějaké besedě, ale tady šlo spíš o táborové řečnění a to není můj obor.

Přes poledne jsem mohla v místním klubu sledovat televizní záznamy z včerejšího zasedání ÚV KSČ a hlavně ze stranické tiskovky pro zahraniční novináře. To byl ovšem takový kabaret, že bych to nechala vysílat na Silvestra. Dovedeš si představit úroveň novinářských es, co se sem sjely. Na tiskovku s mluvčími ÚV je nechali čekat do tří do rána. Pak se tam dostavil šéfredaktor *Rudého práva* Hořenní a další dva mluvčí. Jednak nesměli nic moc říct a druhak – věděli velmi málo. Za třetí už zřejmě několik dní nespali, tak si to málo, co věděli, už vůbec nepamatovali. Padla třeba otázka – co říkají na program opozice. Na to řekli, že ještě neměli čas se s ním seznámit. To jsou schopni říct po tom, co se o tom mluví na statisícových shromážděních po republice už pět dní. V požadavcích bylo taky propuštění politických vězňů – jmenovitě asi dvaceti lidí. Na otázku, kolik je u nás politických vězňů, odpověděli, že u nás žádní nejsou. To už všichni novináři propukali v smích. Pak se někdo zeptal, proč se tak dlouho tajila demise předsedy vlády. (I my jsme se až teprve teď dověděli, že Adamec podal demisi už v červnu a pak opět v říjnu.) Co bylo příčinou demise, to z nich ti novináři nedokázali vyrazit. Blekotali něco o zdravotních potížích a podobné pitomosti. Pak se někdo zeptal, co říkal na zasedání Štrougal. (Je už rok mimo funkci předsedy vlády.) Na to řekli, že se přihlásil do diskuse několikrát – ale to že by se museli podívat do poznámek, a začali bezmocně listovat v blocích. Pak se kdosi zeptal, kolik bylo lidí v původním politbyru a proč je jich tam teď méně. Řekli, že jich bylo jedenáct, a teď je jich jen devět. Kdosi z novinářů podotkl, že mají nějak víc jmen než jedenáct a že jim to nesouhlasí, a ať jim to zopakují jmenovitě. A teď ti tři páprdové začali počítat na prstech a nemohli si vzpomenout na víc než devět – pak jim kdosi napověděl – oni vyjmenovali

další tři a tu se zjistilo, že jich tam bylo vlastně dvanáct. To už nebylo k vydržení a jako vrchol se zjistilo, že jich tam bylo třináct. To už všichni padali ze židlí a neměli úžasem. Ten film bych chtěla mít, to nemělo obdobu. Prvním tajemníkem udělali nějakého Karla Urbánka, který vypadal na první pohled trochu chytřejší než Jakeš, ale na druhý pohled už ne. Není to ten komický starý – kdosi ho vtipně charakterizoval, že mluví jako uspavač hadů. Co udělal, to nebylo chytré. Četla jsem dokonce v metru na Jiřáku povzdech: „MILOUŠI, COME BACK, – S URBÁNKEM NIC NENÍ“. Nijak se prostě nevylamoval z řad představitelů, o nichž na jedné z manifestací řekl Havel, že „naštěstí pro nás, nejsou chytří“.

Na tom zasedání zaznělo hodně hlasů, že by se teď tomu hnutí, co vzniklo, měli postavit do čela. Prostě si ještě nevšimli, že je to hnutí proti nim. Novým členem politbyra udělali dokonce Štěpána, vůbec jim nevadilo, že byl vypískán v ČKD a že je to osoba naprosto nepřijatelná. Zjistilo se, že jsou tak naprosto odtrženi od lidí, že už ani nic nechápu.

Tak se projevil i Adamec, jehož autorita potom, co začal jednat s Fórem, u řady lidí značně stoupla. Na druhém ze dvou obrovských mítinků na Letné ho lidé vypískali. Ne jeho osobu – moderátorem OF byl velmi dobře uveden, ale lidi ho vypískali za to, co řekl. Pak se toho ovšem chytli komunisti a kladli to za vinu OF. Ta obrovská shromáždění, kam se sjela i řada lidí z venkova, takže se to odhadovalo na tři čtvrtě milionu, se pořádala proto, aby se zdařila pondělní generální stávka, která měla jako požadavky propuštění dalších politických vězňů, konec monopolu jedné strany, demisi vlády, Husáka a řady dalších zdiskreditovaných politiků. Ten den – v neděli – hustě sněžilo a foukal strašný vítr, takže účast byla o něco menší než v sobotu minulého dne. Taky už všechno kompletně přenášela televize, a tak kvůli tomu počasí to někteří přespolní vzdali. Uprostřed projevu Adamec řekl, že by stávka měla být jen symbolická a trvat pouze deset minut. Snad vůbec nevěděl, že Fórum od počátku vyhlásilo, že

v odvětvích, jako je zdravotnictví, doprava, energetika a tam, kde by výpadek ohrozil provoz, to má být vedeno tak, aby se nic neochromilo a že se to tam má vyjádřit nějakým jiným způsobem, který si lidi sami určí, jako vyvěšením vlajek, transparentů apod. Politik, který neví, v jaké náladě jsou posluchači – ten prostě nemůže před lidmi. Moderátorem byl Václav Malý, což je katolický kněz, nevím, jak je starý, ale působí dost mladě a měl zakázanou činnost a živil se všelijak – třeba jako instalatér apod. Podle mého to řídil výtečně. Přesto měla tato manifestace řadu kritiků – a to nejen ze strany komunistů, kteří toho hned využívali. Kladli mu za vinu, že urážel prezidenta, což spočívalo v tom, že opakoval do mikrofonu to, co lidé skandovali dole: „PODÍVEJ SE GUSTO, JAK JE TADY HUSTO“. To bylo jediné, co se kdy na adresu Husáka řeklo, a bylo velmi sympatické, že za celou tu dobu toho bylo tak málo. Že ty ohromné davy byly schopné projevit soucit vůči stáří – ať je jakékoliv a přes všechno, co si o něm myslí. Na jednom z divadelních večerů potom rozebíral Vodňanský, zda to, když se hlava státu nazve křesťním jménem, lze považovat za znamení neúcty. Uvedl historický precedens, že se o Gottwaldovi napsalo v jedné básni: „Copak náš Kléma – ten má pod čepicí.“ A že autor i ti, co to uveřejnili, to jistě nebrali jako urážku, i když se neuvádělo, co pod tou čepicí má. Pro jistotu je na nové stokoroně zobrazen bez čepice. Pardon – ještě jedna věc se na adresu hlavy státu na Letné ozvala. Občas totiž musela zajet do davu sanitka. To se v těch dnech řešilo tak, že lidé v tom místě začali skandovat: „SANITKU – SANITKU“. Moderátor se zeptal, kam má jet, a když lidé v tom místě zvedli ruce – tak přes mikrofon určil sanitce směr – lidi se poslušně rozestupovali a sanitka zajela na určené místo. Jednou, když jela, začali lidi skandovat: „POŠLETE JI NA HRAD!“ A moderátor řekl: „Možná, že by to bylo potřeba“.

To, jak se řečníci domlouvali s davem – to nemělo naprostou obdobu a ještě jsem nic podobného nezažila. Když třeba vystoupil redaktor ilegálních *Lidových novin* – pan Ruml,

pravil, ať mu lidé prominou, když bude mluvit nesouvisle, protože je tím vším ještě naprosto ohlušený – že totiž ještě včera večerel ve vězení. Na to lidi začali skandovat: „CO JSTE MĚLI?“ – Když se to rychle rozšířilo na celou pláň, musel se smát a řekl, že měl dietu, takže mu dali bublaninu a kávu. A hned se začalo ozývat mnohohlasé volání – „TO SI ŠTĚPÁN DÁ“ a „ŠTĚPÁNOVI DIETU!“ A pan Malý na to řekl Rumlovi, že na tu bublaninu bude ještě vzpomínat, protože teď bude mít tolik práce, že se nebude moci ani najíst.

Musím říct, že taková bezprostřednost a vtipnost rozhovoru, který je možné vést v malém kroužku přátel, se tady odehrával ve stotisícovém zástupu a to je podle mě něco naprosto neobvyklého a unikátního.

Pak poprosil pan Malý, aby lidi prokázali opravdu vysoký stupeň ukázněnosti a tolerance, že teď promluví jeden ze dvou příslušníků VB, kteří za nimi přišli. Požádal lidi, aby je vyslechli a aby si taky uvědomili, co ti kluci tím riskují. Zástup je vyslechl s porozuměním a dělník z ČKD, který byl na tribuně jim řekl, že ČKD bude jejich garantem, kdyby se za toto jejich vystoupení proti nim nějak postupovalo. Po jejich projevu požádal Malý celé shromáždění, aby se pomodlilo Otčenáš. Řekl, ať nevěřící prostě postojí, a kdo se chce modlit, ať se modlí s ním. To bylo pak předmětem kritiky z mnoha stran, ale já to chápala. Katolický kněz, který opravdu věří v účinnost a sílu společné modlitby, nemůže propást příležitost, že se může pomodlit půl milionu lidí najednou. A taky to řekl hlavně proto, aby akcentoval slova „Odpust nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim viníkům.“ Cítila jsem, že to bude jedna z hlavních věcí, které nám bude v nadcházejícím čase zapotřebí a kterou snad ani nelze lépe formulovat. Musím se přiznat, že jsem při hymně brečela, že jsem skoro ani nemohla zpívat. Byla jsem tam s Alenkou a dorazily jsme domů až za tmy.

V pondělí byla generální stávka. Bylo to cosi mezi národní veselící – táborem lidu a prvomájovým průvodem. Z toho posledního to mělo tu téměř státní organizovanost. Komunisti

měli v tu dobu trend, že jako mají to hnutí podporovat a postavit se mu do čela. Dokonce se rozvezly vlajky po domech! (Což teď nedělají domovnice, protože ty už nejsou, ale je to centrálně organizováno z obvodů.) Říkali, že se to má chápat jako podpora perestrojky. A tak došlo k takovým absurditám, že tuším v automobilce plánovalo Fórum stávkou půl hodiny a mělo problém to prosadit u vedení – aby pak v pondělí vedení samo vyhlásilo dvouhodinovou stávku. Takže tomu pomohli – ovšem, aby se dostali do čela, to zůstalo jen jejich absurdním zbožným přáním. Jen místy, kam ten pochybný trend ÚV nedorazil, tam to lidem zakazovali a nenechali třeba někde vyfárat havíře. Tati se musel odebrat povinně na Kavky – tam mu dali nést ceduli s Večerníčkem – rozdali všem trikolóry a na kabát cedulku „JÁ (srdíčko) OBČANSKÉ FÓRUM“ a pak všichni spořádaně obešli okolní ulice.

Ve Vysočanech řečnil Valtr Komárek (o něm ještě bude řeč). A do středu města bylo skoro nemožné se prodat. Rozdávala jsem v Jindřišské trikolóry, protože to bylo krajně nedostatkové zboží a já měla doma ještě spousty jakýchsi starých kusů, už vůbec nevím, z jaké příležitosti a sušila jsem je po léta ve svých ústředních skladech, že na ně třeba taky někdy dojde. Zvonily všechny zvony – ale ještě nehoukaly sirény, protože ty taky zřejmě patří pod Spoje. Jen jednu spustil někdo jaksi nadivoko uprostřed stávky. Na Národní jsem dokonce viděla jakýsi alegorický vůz, který bezmocně drkotal tím hustým davem a na něm se kymácely dvě figuríny z výkladní skříně, jedna oblečená za studentku a druhá za policajta s pendrekem. Vypadalo to fantaskně – jako všechno. Odpoledne byla opět „schůze“ na Václaváku, jako obvykle. Bylo zase tak nabito, že jsem se dostala jen do půlky Vodičkovy ulice. Jako vždycky fungovali na těchto schůzích vysokoškoláci jako pořádková služba. Bylo rozhodnuto, že stávka divadelníků a studentů bude trvat dál – podle hesla „VYDRŽÍME AŽ DO VÍTĚZNÉHO ÚNORA“. Její konec že smí ohlásit za divadelníky pouze režisér Macháček a za studenty

Mejstřík, což je posluchač loutkářské katedry. Den předtím došlo totiž k pokusu, že se jakýsi kluk, který se vydával za posluchače filozofické fakulty, prodral do televize a jako mluvčí ohlásil konec stávky studentů a taky to, že se distancují od Občanského fóra. Což byl jeden ze zoufalých pokusů o zmatení lidí.

V dalším týdnu jsem chodila hodně do divadel nebo jsme přímé přenosy sledovali v televizi. Každé to shromáždění mělo osobitý ráz – podle toho, v jakém divadle to bylo. V Semaforu měli „SEMAFÓRUM“ u S. K. Neumanna „FÓR – FÓRUM“ a v Ypsilonce „FÓR-i-UM“. Ve Vinohradském to mělo zase takový vážný až slavnostní průběh, a protože v sálech zůstávalo rozsvíceno – tak bylo vidět, jak lidé pláčou a jak Bohdalka zaslzela, když přiběhl z nemocnice Miloš Kopecký (je t. č. nemocný) a s hrdlem staženým dojetím, pozdravil dívky. Jedno z představení v Národním divadle (to už se smělo i tam) – mělo průběh přímo dramatický. Ten den byl zahájen celostátní sjezd JZD, který se už dlouho plánoval dopředu, a delegáti měli zamluvené představení v ND. Probíhalo to v Paláci kultury a komunisti se pokusili přejít do ofenzivy. Pustila jsem náhodou televizi, zrovna když tam mluvil zástupce OF. Mluvil velmi opatrně a obezřetně, protože věděl, že v sále jsou „oni“ – jak jim teď všichni ostatní – tedy jako „my“ říkáme. A ještě k tomu z vesnic, kde byla zatím nejslabší informovanost. Uprostřed projevu řekl: „Budeme muset hledat a studovat pravdu o vývoji naší vesnice za posledních čtyřicet let.“ A vtom se strhl šílený hvízdot a dupot, jako by někdo zmáčkl knoflík. Že holá myšlenka byla – budeme muset hledat pravdu – to nikomu nevadilo. Hned udělali záběry na sál, ale bylo vidět, že delegáti sedí klidně a že to vychází převážně z galerie pro hosty, kde neměli žádné televizní kamery. Řečník zřejmě rychle přeskočil kus textu a uchýlil se k vzletnému závěru, že v naší hymně máme fascinující básnický obrat „zemský ráj to napohled“ a že aby se tato slova naplňovala, že to je na zemědělcích. Znovu ovšem

sílilo hvízdání a dupot. Hned nato předsedající oznámil, že sjezd přišli pozdravit herci. Nevím už, kdo tam byl z herců – ale za herečky tam šla Regina Rázlová. Přes ten hrozný randál odvážně přistoupila k mikrofonu a řekla: „Jsem členka KSČ a členkou KSČ zůstanu.“ (V těch dnech už dávno začalo houfné odkládání legitimací.) Na to pár lidí chabě zatleskalo. Řekla, že ji mrzí, že delegáti vrátili osm set vstupenek na tento večer. Opět šílený hvízdot – takže stačila jen říct, že je jí líto, že jejich vinou bude dnes Národní divadlo prázdné. Hned po ní vystoupil nějaký důstojník. Privil, že nepřijeli v tancích (což byla nářážka na šířící se zprávy o pohybech armády v minulém týdnu), ale dobrovolně a ve svém volném čase. Nevím, kolik tam těch vojáků bylo – ale bylo jich vidět asi padesát, když se s nimi o přestávce Karel Urbánek družil. Privil, že ostře protestují proti urážení prezidenta a že plně stojí za svým ministrem generálem Václavíkem. To říkali zřejmě na blbé adrese, protože ten jejich generál přestal být ministrem asi za tři dny. Byl to takový typický vojácký demagogický projev. Pak začala galerie s těmi uniformovanými hosty a po ní celý sál skandovat „Ať žije KSČ!“ Úplně tak, jak jsme nedávno viděli při přenosu z rumunského sjezdu strany. Pak vylezl Urbánek a podlézavě privil, že se mu bude velmi těžko mluvit po tak výborném řečníkovi. Pak chvíli říkal už nevím co a najednou, když sál zatleskal, tak řekl, že se mu zdá, že ta galerie tleská víc. Nevěřila jsem svým uším. Nevím, zda to řekl proto, aby dole taky začali víc tleskat, nebo aby pochválil ty vojáky, nebo proto, aby ti v parteru neměli dojem, že se potlesk pouští z aparatury – to mi zůstalo utajeno. Pak se to ale přes veškeré jejich úsilí zase obrátilo proti nim – jako všechno, o co se pokoušeli. Za okamžik totiž televize ukázala Reginu Rázlovou v prázdném Národním divadle, jak si trpce stěžovala reportérovi, že ji vypískali. Při pohledu na tuto smutnou pohlednou kost v nejlepších letech, nemohlo zůstat jediné oko bodrého venkovana suché. Z celé Prahy se okamžitě sjeli náhradní diváci a o přestávce

či po skončení besedy se už přišel jeden z delegátů sjezdu omluvit a vysvětloval, že by byli rádi šli, ale že předsednictvo sjezdu ty lístky vrátilo, aniž by se jich zeptalo. Sjezd pak dokonce odhlasoval omluvu hercům i zástupci OF a druhý den sjezdu se nechali někteří delegáti slyšet, že by se měla založit jejich vlastní zemědělská strana. JZD z republiky houfně protestovala a posílala proti tomu, co se na začátku sjezdu dělo, rezoluce do televize, do strany i do Občanského fóra. Zkrátka – naši furianti.

Další pozoruhodné divadlo se odehrávalo přímo v parlamentě. I když to byl spíš televizní přenos z panoptika či muzea starých vykopávek. Seděli tam totiž pořád ještě ti Biřákové, Jakešové, Štěpánové – ale třeba i Štrougal (který se toho ovšem první sám a slušně vzdal) nebo Evžen Erban, (který už vypadá s taktním přimhouřením oka na devadesát). Úroveň řečníků byla vesměs hrozná – jedna poslankyně dokonce nevěděla, za kterou sněmovnu má hlasovat. Při jednání, v kterém měli odsoudit zákrok bezpečnosti proti studentům, neprošlo slovo „brutální“ a muselo to být zaobaleno do šalamounského označení „nepřiměřený“ – jinak by tu pilulku nebyli ochotni spolknout. Přitom ale klidně jednohlasně odsouhlasili zrušení dvou článků ústavy, ve kterých byla zakotvena řídicí úloha KSČ ve státě, a ještě článek, který uznával marxismus-leninismus jako vedoucí filozofický princip. Takže se octli v roli kaprů, kteří si vypustí svůj vlastní rybník. On totiž Urbánek demagogicky prohlašoval, že to bylo právě to, co chtěli na připravovaném sjezdu strany udělat, aby přispěli k demokratizaci státu. Netušili vůbec, že na základě toho jim budou národní výbory odebírat budovy stranických škol, speciální rekreační střediska, vlastní lázeňské domy, ba dokonce i novostavby sekretariátů, že na všech vysokých školách budou mávnutím kouzelného proutku zrušeny katedry marxismu-leninismu a ruština se stane volitelným jazykem. V televizi ukazovali, jak někde dva horolezci sundávali světelnou rudou hvězdu z nějaké budovy,

přesně podle výkřiku na naší stanici metra: „HVĚZDY JENOM NA STROMEČEK!“ Ty uvolněné budovy se přidělují ministerstvu, zejména školství, zdravotnictví nebo veřejnosti jako třeba hotely a rekreační objekty. Dokonce už i ten pověstný SANOPZ je přidělen – ne tedy přímo dětem – (vzhledem k vybavení) ale jako diagnostické centrum pro Prahu a jako zdravotnické zařízení pro Prahu 5. V důsledku toho sama KSČ dala další den odzbrojit milice, což neudělali asi ani tak jako líbivé gesto, ale možná, že si říkali, že už ani na ty milicionáře není spolehnoutí. Na jedné z pošt byly objeveny balíky adresované do ČKD a v nich byla zásilka pendreků pro tamní milici. Při té příležitosti jsme se dověděli, že to je artikl, který vyvážíme. Nevím kam, nejspíš do Rumunska.

Pak došlo k demisi vlády a jmenování nové vlády prezidentem. Tu vládu sestavil Adamec, bylo v ní patnáct komunistů a všeobecně se nelíbila. Občanské fórum ji odmítlo a po Praze se objevila hesla jako „ŽÁDNOU PODPORU PROZATÍMNÍ VLÁDĚ – V. I. LENIN“ – „DALI NÁM ROHLÍK – NEDEJME SE OPÍT“ a „STARÉ PSY NOVÝM KOUSKŮM NENAUČÍME“. Byla svolána okamžitě demonstrace na Václavské náměstí za odstoupení. Adamec měl sestavit další vládu spolu se zástupci OF. Místo toho podal demisi. Další vládu měl sestavit Marián Čalfa – což byl stávající první náměstek. Začal na tom pracovat se zástupci Fóra a současně se taky dokončovalo sestavení Slovenské a České vlády. V České vládě, která byla sestavena nejdřív, se už objevila řada sympatických osob. Mimo jiné kolegyně Věry Štichové, Dagmar Burešová, – (taky odbornice na pracovní právo) se stala ministryní spravedlnosti, ministrem kultury je už zmíněný Milan Lukeš a jako jeden z náměstků tentýž pan Baudyš, který kdysi před lety – hádám tak osmnácti – seděl u nás v kuchyni a vyprávěl o tzv. celosvětovém horoskopu, který třeba předpovídal na příští dvacetiletí silný vzestup astmatických chorob a alergií a pak na další dvacetiletí ještě dosud neznámé, nebezpečné pohlavní nemoci z třetího světa. Byl to hluboce věřící člověk

a od té doby jsem ho neviděla, ale často jsem si na ty překvapivě pravdivé prognózy vzpomněla. Tak toho teď máme v české vládě – snad si tu jasnozřivost zachoval.

Došlo k zdoluhavým a komplikovaným jednáním, ale nakonec se podařilo sestavit federální vládu, která je výrazným úspěchem. Je to takové, že si v to nikdo ani netroufal doufat. Ministr zahraničí – bývalý novinář Jiří Dientsbier si přišel sednout do křesla rovnou z kotelny, kde musel dělat topiče, a druhý náměstek Ján Čarnogurský byl ještě před čtrnácti dny v bratislavském vězení. Teď má v rezortu veřejnou bezpečnost (je povoláním právník) a spolu s předsedou vlády Čalfou a Valtrem Komárkem řídí zatím vnitro. Došlo taky k invazi „prognostiků“. Ve vládě sedí hned tři (Komárek, Dlouhý a Klaus) – členové prognostického ústavu při České akademii věd. Prognostici se stali miláčky davu. Už delší dobu zlobili, protože pořád vydávali prognózy, které se stranickému a státnímu vedení ne a ne zalíbit. Jeden z nich – Miloš Zeman – napsal třeba nějaký článek do *Technického magazínu*, který ušel oku cenzury – ale celý náklad čísla stáhli a lidi si to pak tajně rozmnožovali.

V tom prvním vzrušeném týdnu se najednou na televizní obrazovce objevil šéf tohoto ústavu, pan Valtr Komárek. Seděl klidně za psacím stolem, míchal si kávu a najednou promluvil jako kniha – velice zasvěceně a přitom prostě a srozumitelně o všech ekonomických a finančních problémech, které se po léta válely kdesi na dně propasti, kam nikdy nikdo nedohlíd. Vypadá trochu jako Gandalf a sálá z něj nezdočný optimismus. Jeho projev byl přímo balzám pro duši a do rána získal u celého národa nesmírnou popularitu. Jeho život je pohnutě předpisový. Byl nemanželským dítětem, které i matka opustila, a byl vychováván v proletářské rodině Komárků v Hodoníně. Je ročník 1930. Byl za války zavlčen i do koncentračního tábora, ale pak ho vrátili a v r. 1946 vstoupil do KSČ. Pak studoval v SSSR, ale když se vrátil a začal pracovat v ekonomice, tak se nějak znelíbil. Odjel tedy

na Kubu a stal se hospodářským poradcem Che Guevary. Kolem osmašedesátého přijel zas domů a pracoval s Šikem na ekonomických reformách, co se připravovaly a ke kterým pak nedošlo. (Sám ovšem podotýká, že se s Šikem pořád hádali.) Osmašedesátý ovšem odzvonil jemu i Šikovi, pak dělal nevím přesně co – ale hodně psal a asi před čtyřmi lety mu dali na povel ten prognostický ústav. Posílám ti taky jeden z jeho projevů, který jsem tuhle v sedm ráno vyměnila s jednou úplně cizí paní v rozmnožovně na xeroxu na Vinohradské za kopii jednoho Havla z roku 1969, co jsem tam zase byla množit já. Musím říct, že všichni lidi jsou si nějak bližší, jsou k sobě ohleduplnější, a to i v krámech a kdekoliv. Je to prostě jedno kouzlo za druhým.

Mezi záplavou těch cedulí na ulicích se dají najít i takové výzvy jako: „NEZAPOMÍNEJTE NA NEMOCNÉ A STARÉ LIDI“ nebo „MODLETE SE ZA HERCE JANA POTMĚŠILA“. To je velmi talentovaný mladý herec, který nedávno vyšel školu a byl členem Vinohradského divadla. Se třemi dalšími kolegy jel agitovat v těch dnech někde na venkov – tuším, že na Ostravsko, a v noci, když se vraceli, měli ošklivou havárii na zledovatělé silnici a on utrpěl velice těžký úraz. *(dopsáno dodatečně po letech: Skoro zázrakem přežil, ale zůstal po celý život na invalidním vozíku. Přesto – opět jako zázrakem vydržel u své profese. Jednou účinkoval v nějakém pořadu pro děti a dramaturgyně ho požádala, aby popřemýšlel o nějakém krédu či sloganu do života, protože o to žádali každého hosta pořadu. Říkali tomu „věta do penálu“ – něco, čím by se děti mohly či měly řídit nebo inspirovat. O tom nemusím přemýšlet – to mám jasné: „Každý den odvahu,“ řekl.)*

V neděli 10. prosince se konala manifestace ke Dni lidských práv na Václavském místě původně plánované skromné akce na Palackého náměstí. A tam Havel přečetl sestavu federální vlády. Mluvila ještě řada zajímavých lidí – jako třeba profesor Hájek (ministr zahraničí za Dubčeka), ale to už není důležité. Shromáždění bylo tradičně zakončené hymnami,

které zpíval do mikrofonu nový ředitel ND Ivo Žídek, který si udal – jako správný profesionál – tón ladičkou, což bylo roztomilé. Nádherně svítilo slunce, byl takový neobvykle průzračný vzduch a na závěr, když už bylo po všem, tak ohlásili, že se našel nějaký malý chlapeček a že čeká dole před knihkupectvím Melantrich. Byla to taková stylová tečka za celým programem. Všichni se rozcházel – zvukaři kapel a elektrotechnici rozebírali ty hory aparatur a atmosféra byla klidná, šťastná a neopakovatelná. Ve chvílích, kdy to probíhalo, skládali členové vlády slib ještě do rukou Gustáva Husáka, který pak hned na to odstoupil. Na nádvoří bylo plno veselých lidí, noví ministři jim mávali a pak odjeli vládnout nikoliv konvojem vládních šestsettřináctek, ale pěkně autobusem.

Bylo jasné, že Havel a spol. vydobyl pro národ absolutní maximum. V následujících dnech si ještě národ musel vydobýt Havla. Ještě před týdnem by všichni brali všemi deseti Dubčeka, protože ve víc se nedalo doufat – ale laťka se posouvala stále výš. Propuklo něco jako bouřlivá prezidentská kampaň. KSČ se snažila protlačit Adamce a ÚV Svazu mládeže přišel s návrhem na Čestmíra Císaře. Na Slovensku chtěli Dubčeka a komunistický klub parlamentu se začal stavět na zadní. A tak začaly podpisové akce, byla natištěna spousta plakátů a studenti manifestovali kolem parlamentu. I já jsem odhodlaně vyběhla do volebního boje jako babička Méry. Napsala jsem vlastní pravicí osobní prohlášení „Proč si přeju pana prezidenta Havla, a ne soudruha prezidenta Adamce“, dala jsem si to šedesátkrát oxeroxovat a polepovala tím Prahu. Obrovským celonárodním úsilím se podařilo zdolat i nejzavilejší komunistické poslance, kteří možná byli podlomeni i tím, že začal mimořádný sjezd KSČ, který odhalil hlubokou vnitrostranickou krizi, abych nějak slušně nazvala to, kde teď naše rodná strana je. Vyvrcholilo to na předvčerejší schůzi parlamentu, když poslanci nosili předsedovi složky podpisových archů od svých voličů a všichni

jako jeden muž prohlašovali, že v souladu se svými voliči i oni podporují Havlovu kandidaturu. Procházeli za řečnickým pultíkem jeden po druhém jako apoštolové na orloji a kývali poslušně hlavami – až to byla nuda. Kdyby jim tak ještě před šesti nedělemi někdo promítl televizní záznam těchto jejich vystoupení v parlamentu – nejednoho by klepla Pepka. Na Václaváku se simultánně odehrávala manifestace, která měla být původně před parlamentem, ale byla odkloněná, aby se ti bázlivější poslanci dostavili, nebo aby se nemohli vmlouvat, že se nemohli dostat do budovy, a aby byl parlament usnášeníschopný. Takže je tam naopak jen dojemně vítala delegace studentů s květinami a chlebem a solí. Na Václaváku a v přilehlých ulicích zatím blbli ostatní študáci, kteří se sjeli z celé republiky – polepení nejrůznějšími volebními nálepkami s nápisy a standartami jako „TRPASILÍKŮM NEVONÍ, ŽE JE VÁCLAV NA KONI“, „VOLTE HAVLA HNED, NEŽ TAM VLEZE NÁKEJ KMET!“ Až po půvabně infantilní „CHCEME VAŠKA – NE RUDÉHO ŠAŠKA“. Vyskytla se dokonce celá družina kostýmovaná za středověké ženy a rytíře s obrovskou standartou „BLANIČTÍ RYTÍŘI VOLÍ HAVLA“. Veliké nápisy se vznášely nad náměstím na hroznech nafouknutých balonků a na muzeu byl obrovský státní znak s nápisem „PREZIDENT HAVEL“. Na Družbě visel veliký na látce tištěný portrét s nápisem: „MY Z VÁCLAVÁKU VOLÍME VÁCLAVA“. Bylo by strašná škoda, kdyby všichni ti, co se tu tak upřímně radovali, měli být zklamaní – ale po ukončení parlamentní schůze to už vypadá zcela jednoznačně. Včera odjel ještě Havel na „kampaň“ na východní Slovensko a myslím, že všechno další už bude jen otázkou prováděcích ceremoniálů.

Takže bych měla dokončit i tento dopis. Dnes je 21. prosince. Zítra přijede Sherri. Chtěla jsem jí předvést tradiční české Vánoce – no, uvidí místo toho netradiční českou revoluci. Vánoce až příště. Nemám ještě ani vanilkový rohlíček a ani mít nebudu. Nemám už měsíc vyluxováno a umytou podlahu a vůbec žádný dárek pro tatiho. Místo obvyklých

vánočních výdajů si financuju to povstání – což je nejlepší investice. Pro Sherri mám zatím jen lístek na Prodanou na Boží Hod a možná, že se nám podaří se nějak propašovat zítra na Choreu do Smetanovy síně.

Všechno má jinou tvář než normálně, ale je to o to lepší. Na Mikuláše bylo obrovské sročení Mikulášů a čertů na Karlově mostě, kteří nadělovali pod hesly „DÁME JIM UHLÍ, ABY NÁM UHLÍ“ a „VEDENÍ STRANY ZLOBILO A NEPOSLOUČALO HLAS LIDU!“

Mezi organizacemi, které existují už několik měsíců, je taky Spolek pro veselejší současnost. Pořádá teď akce jako „Prosincové posvícení“, což spočívá v tom, že se všichni zájemci sejdou a nejrůznějšími svítilnami a baterkami si všichni společně posvítí na parlament. Škoda, že se Jaromír nedožil, navrhla bych jim ho za čestného předsedu. Aktivně přispívajícími členy jsou všichni ti, co vymýšleli tu mozaiku výkřiků na pražských zdech. Nedá mi to, abych tu ještě nějaké nevedla: „SVATÁ ANEŽKO ČESKÁ, CHRAŇ NÁS PŘED ČESKO-SLOVENSKÝM SVAZEM ŽEN!“, „SPISOVATELÉ NÁM PÍŠÍ: JEŠTĚ SPÍME NA DOBRÍŠI.“ (To bylo na Svazu spisovatelů.) „KDO SE BOJÍ OPOZICE – TEN SE BOJÍ O POZICE“. „RUDÉ PRÁVO BY SE MĚLO NAUČIT ASPOŇ TROCHU ČERVENAT“, „NEJLEPŠÍ LAK: BILAK. ČTYŘICET LET DRŽÍ A JEŠTĚ NEVODPREJSK.“

Mládek vyprávěl na jednom z těch divadelních setkání, že na jakési křižovatce za Prahou viděl v poli nějaký starý oficiální nápis „DĚLNÍK ZA ROLNÍKA – ROLNÍK ZA DĚLNÍKA,“ k čemuž kdosi připsal „TÁHNOU – TÁHNOU A VYTÁHNOU NEMOHOU!“ Mezi mimořádné radovánky patřil i přilet soukromého letadla s Tomášem Baťou na palubě, kterého vítal na letišti v Ruzyni zástup s různými hesly – jako: „LEPŠÍ BOTY OD BATI NEŽ SAKO OD BILAKA.“ Den před jeho příjezdem honem přejmenovali Gottwaldov zpátky na Zlín, což už spadá trochu do kategorie zázraků. Sem by se dalo počítat to, když Karel Gott spolu s Karlem Krylem zpívají hymnu z balkonu Svobodného slova, že Vlasta Chramostová vystupuje

za jediný večer postupně ve čtyřech pražských divadlech, že se m n ě (!) zdá v noci o náměstkovi předsedy vlády a náš tati si celé dva dny nedá ani jedno pivo, když mu zavolá Karásek, že bude asi třeba něco rozvážet po Praze.

Ačkoliv nemá nikdo čas nic shánět a nakupovat, vypadá to, že Vánoce budou mimořádně štědré. Český lev má slíbenou korunu, Dubček omluvu a satisfakci za vstup vojsk, čtenáři Lidové noviny, Praha Palachovo náměstí a tatíček Masaryk nádrazí a spoustu ulic po celé vlasti. Ota Šik už měl přednášku pro stávkující studenty na VŠE a Goldstücker na filosofii. Vypadá to, že jsme všichni dostali docela slušnou vládu a ještě máme slíbeného moudrého prezidenta. Ale ze všeho nejkrásnější je, že se splnilo to bláhové a neuvěřitelné přání, které se ozývalo na studentské manifestaci 17. listopadu – „K JEŽÍŠKU SVOBODU!“ Nikdo tehdy nedoufal, že je to možné, a přece to bylo vyslyšeno. Snad právě pro tu čistou naivitu. A tak když se podíváme na tu bilanci – tak z toho vyplývá jediný závěr: Ne „MOŽNÁ“, ale zcela určitě „PŘIŠEL KOUZELNÍK“. Nikdo ho sice nezahlídl, což je jeho zvykem, ale byl štědrý a spravedlivý a v mimořádně dobrém rozmaru. Nejspíš usoudil, že si všichni konečně zasloužíme tu zemi zaslíbenou – když jsme si odbyli na poušti těch povinných čtyřicet let.

A tím končím to předlouhé povídání, které jsem ti napsala jako pootevřený dopis. Psala mi totiž Irenka. Přesto, že prý žili v Edmontonu přilepení na obrazovce, prosila mě o nějaký osobní zážitek – protože říkala, že tuto dimenzi postrádají. A tak jsem si řekla, že to pošlu místo novoročního pozdravu i všem dalším milým venku se srdečným pozváním, že mají u nás kdykoliv den otevřených dveří, bed and breakfast and lunch and dinner. Vždycky jsem si říkala, když jsem pobývala pod jejich střechami, že jim to třeba jednou oplatím doma. Takže i toto moje soukromé přání se může konečně splnit. Moc Ti děkujeme, že nám tolikrát v těch dnech volala – z toho je vidět, že jsi pořád ještě jeden Ferda z našeho

mravenišť – měli jsme velikou radost. A tak tě moc zdravíme a Davida taky a posíláme velikou pusu Kaile i Rachel a přání pokoje všem lidem dobré vůle.

Mami a tati (grandma and grandpa)

PS: Když to teď po sobě čtu – vidím, že jsem zapoměla ještě řadu zajímavých detailů – jako že Mirek Štěpánek už nám přinesl ukázat nějaké kresby inspirované studentskou demonstrací, že Eva Hartlová běhala v těch pohnutých dnech dělat německé překlady do Laterny Magiky, kde bylo centrum Občanského fóra, a že Věra Štichová tam chodí poskytovat nějaké právní porady. Zato Žofka má strašný nával ve svém ambulatoriu na Ministerstvu dopravy, protože tam chodí všichni jejich ministerští papaláši s rozbouřenými žaludečními vředy a příslušným nervovým zhroucením. Zkrátka každý dělal a dělá, co je v jeho možnostech a silách.

Ale ještě jednu věc jsem zapoměla a ta se mi moc líbí a připadá mi důležitá a typická. Když někde propukne revoluce, nebo nějaké jiné boží dopuštění, pak se stává, že další státy poskytují pomoc. Nejčastěji se posílají zbraně – pak taky potraviny a jiné potřebné věci. My jsme také dostali dvě zásilky. Z Holandska poslali moře žlutých tulipánů, kterými v Národním divadle podělili obecenstvo a z Portugalska poslali studentům padesát tisíc růží, které se rozdávaly na Národní třídě a na Václavském náměstí. Takže jestli se o nás soudí, že to je to, co nejvíc potřebujeme – tak je to s námi na té nejlepší cestě a musíme si jen přát, aby nám to vydrželo.

* * *